

Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom

**Wytyczne Komitetu
Ministrów Rady Europy w
sprawie wymiaru
sprawiedliwości przyjaznego**

*przyjęte przez Komitet Ministrów
Rady Europy
w dniu 17 listopada 2010 r.
wraz z uzasadnieniem*

Program Rady Europy
„Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi”

www.coe.int/children

Wersja angielska:
Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice

ISBN 978-92-871-7274-7

Powielanie treści niniejszej publikacji jest dozwolone pod warunkiem podania jej pełnego tytułu i źródła pochodzenia (tj. Rada Europy). W przypadku zamiaru wykorzystania niniejszej publikacji do celów komercyjnych lub jej przetłumaczenia na jeden z języków niebędący językiem urzędowym Rady Europy prosimy o kontakt pod adresem publishing@coe.int.

Program Rady Europy „Tworzenie Europy dla dzieci i z dziećmi” został ustanowiony w celu zabezpieczenia i wspierania przysługujących dzieciom praw człowieka oraz zapewnienia ochrony dzieci przed wszelkimi przejawami przemocy.

www.coe.int/children

Projekt okładki i opracowanie graficzne: Wydział Dokumentów i Opracowywania Publikacji (SPDP), Rada Europy
Ilustracje: Eric Puybaret

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
France
<http://book.coe.int>
ISBN 978-92-871-7581-6

Publications Office of the European Union
2 rue Mercier
L-2985, Luxembourg
Luxembourg
<http://bookshop.europa.eu>
ISBN 978-92-79-27702-3
DS-31-12-365-PL-N

© Council of Europe / European Union, 2012

Spis treści

Przedmowa	7
Część pierwsza – Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom	11
Preambuła	13
I. Zakres i cel	16
II. Definicje	17
III. Podstawowe zasady	17
A. Uczestnictwo	17
B. Dobro dziecka	18
C. Godność	19
D. Ochrona przed dyskryminacją	19
E. Rzeczy prawa	19
IV. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu	20
A. Ogólne elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku	20
1. Informacje i porady	20
2. Ochrona życia prywatnego i rodzinnego	22
3. Bezpieczeństwo (specjalne środki zapobiegawcze)	22
4. Szkolenie przedstawicieli wolnych zawodów	23
5. Podejście multidyscyplinarne	23
6. Pozbawienie wolności	24
B. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym	25
C. Dzieci i policja	25
D. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku w trakcie postępowania sądowego	26

1. Dostęp do sądu i postępowań sądowych	26
2. Doradztwo prawne i przedstawicielstwo ustawowe	27
3. Prawo do bycia wysłuchanym i do wyrażania poglądów	28
4. Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia	29
5. Organizacja postępowań, środowisko i język przyjazne dziecku	29
6. Zeznania / oświadczenia dzieci	30
E. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku po postępowaniu sądowym	32
V. Promowanie innych działań przyjaznych dziecku	33
VI. Monitorowanie i ocena	35
Cześć druga – Uzasadnienie	37
Uwagi ogólne	39
Dlaczego nowy instrument?	39
Kontekst	40
Metoda pracy	40
Proces opracowywania	41
Konsultacje z zainteresowanymi stronami	42
Konsultacje z dziećmi i młodzieżą	42
Struktura i treść	44
Wprowadzenie	47
Uzasadnienie	51
Preambuła	51
I. Zakres i cel	51
II. Definicje	51
III. Podstawowe zasady	52
A. Uczestnictwo	52
B. Dobro dziecka	55
C. Godność	57

D. Ochrona przed dyskryminacją	58
E. Rzeczy prawa	59
IV. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu	60
A. Ogólne elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku	60
1. Informacje i porady	61
2. Ochrona życia prywatnego i rodzinnego	64
3. Bezpieczeństwo (specjalne środki zapobiegawcze)	67
4. Szkolenie przedstawicieli wolnych zawodów	67
5. Podejście multidyscyplinarne	68
6. Pozbawienie wolności	69
B. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym	71
C. Dzieci i policja	74
D. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku w trakcie postępowania sądowego	76
1. Dostęp do sądu i postępowań sądowych	76
2. Doradztwo prawne i przedstawicielstwo ustawowe	80
3. Prawo do bycia wysłuchanym i do wyrażania poglądów	82
4. Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia	86
5. Organizacja postępowań, środowisko i język przyjazne dziecku	87
6. Zeznania / oświadczenia dzieci	90
E. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku po postępowaniu sądowym	93
V. Promowanie innych działań przyjaznych dziecku	95
VI. Monitorowanie i ocena	96

Przedmowa

*Nie idź przede mną, bo mogę za Tobą nie nadążyć.
Nie idź za mną, bo nie umiem prowadzić.
Idź po prostu obok mnie i bądź moim przyjacielem.*

Słowa przypisywane Albertowi Camusowi

Rozwód, adopcja, migracja, przemoc. W obecnych czasach każde dziecko może w taki czy inny sposób wejść w kontakt z wymiarem sprawiedliwości. Dla wielu z nich jest to bardzo nieprzyjemne doświadczenie, chociaż mogłoby i powinno być inaczej, jeżeli wyeliminowano by liczne przeszkody i źródła niepotrzebnego stresu. Mimo że podstawowe zasady zostały wprowadzone z powodzeniem na szczeblu międzynarodowym i europejskim, nie można powiedzieć, iż wymiar sprawiedliwości jest zawsze przyjazny dzieciom i młodzieży. Bezpośrednio odpowiadając na szeroko zakrojone konsultacje zainicjowane przez Radę Europy, dzieci i młodzież istotnie wyraziły ogólny brak zaufania do systemu oraz wskazały wiele niedociągnięć, takich jak onieśmielające otoczenie, brak informacji i wyjaśnień dostosowanych do ich wieku, nieodpowiednie podejście do rodziny, a także postępowania, które są albo zbyt długie, albo wręcz przeciwnie – zbyt szybkie.

Rada Europy przyjęła wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, których szczególnym celem jest zagwarantowanie sytuacji, w której wymiar sprawiedliwości zawsze jest przyjazny dziecku, bez względu na to, kim ono jest lub co zrobiło. Biorąc pod uwagę fakt, że przyjaciel to osoba, która nas dobrze traktuje, która nam ufa i której my możemy zaufać, która umie nas wysłuchać i której my słuchamy, która nas rozumie i którą my rozumiemy, a ponadto, iż prawdziwy przyjaciel ma również odwagę powiedzieć nam, że robimy coś źle, i pomoże nam w znalezieniu rozwiązania, wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku powinien dążyć do odzwierciedlenia tych ideałów.

Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku nie może „iść” przed dziećmi; nie może pozostawiać ich z tyłu

Wymiar sprawiedliwości traktuje dzieci sprawiedliwie, z godnością, szacunkiem i troską. Jest dostępny, zrozumiały i wiarygodny. Słucha dzieci, poważnie traktuje ich opinie i dba o to, aby zabezpieczyć interesy również tych dzieci, które nie mogą się same wypowiedzieć (np. niemowląt). Dostosowuje swoje tempo do dzieci: nie jest ani szybki, ani opieszali, lecz odpowiednio sprawny. Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom mają to wszystko zapewnić, aby zagwarantować wszystkim dzieciom odpowiedni dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz traktowanie ich z szacunkiem i odpowiedzialnością.

Uprzejmość i przyjazne nastawienie do dzieci pomagają je chronić

Powtarzające się przesłuchania, onieśmielające otoczenie i procedury, dyskryminacja: mnogość takich praktyk pogłębia ból i traumę dzieci, które i bez tego mogą już być bardzo zdenerwowane i potrzebować ochrony. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przynosi ulgę i zadośćuczynienie; nie zadaje dodatkowego bólu i nie przysparza dodatkowych trudności; nie narusza praw dzieci. Podejście „najpierw dzieci” należy stosować przede wszystkim wobec dzieci w wieku od 0 do 17 lat – niezależnie od tego, czy występują jako strony postępowania, ofiary, świadkowie czy też sprawcy. Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom zostały opracowane, aby chronić dzieci i młodzież przed wtórną wiktyimizacją ze strony wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza poprzez wspieranie holistycznego podejścia do dziecka opartego na uzgodnionych multidyscyplinarnych metodach pracy.

Jeżeli wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku nie „idzie” przed dziećmi, nie „idzie” też za nimi

Europa była świadkiem tragicznych pomyłek wymiaru sprawiedliwości, kiedy to opiniom dzieci przypisywano nieproporcjonalne znaczenie ze szkodą dla praw innych stron lub dobra samych dzieci. W takich przypadkach lepsze stało się wrogiem dobrego. Jak twierdzą same dzieci i młodzi ludzie, w wymiarze sprawiedliwości przyjaznym dziecku nie chodzi o nadmiernie przyjazne podejście lub nadmierną ochronę. Nie chodzi też o pozostawienie dzieci samym sobie z ciężarem podjęcia decyzji w miejsce dorosłych. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku chroni młode

osoby w trudnej sytuacji, zapewnia im miejsce i prawo głosu, należycie uwzględni i interpretuje ich wypowiedzi, nie narażając na szwank wiarygodności wymiaru sprawiedliwości lub dobra dziecka. Uwzględni wiek dziecka, dostosowuje się do jego potrzeb i gwarantuje indywidualne podejście bez stygmatyzowania lub szufladkowania dzieci. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku to działanie na rzecz odpowiedzialnego systemu solidnie zakotwiczonego w zawodowych normach będących gwarancją dobrej administracji wymiaru sprawiedliwości, a tym samym zaufania wszystkich stron i osób zaangażowanych w postępowanie.

Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku jest po stronie dzieci, oferując im pomoc ze strony swoich kompetentnych pracowników

Systemy sądownictwa w całej Europie są pełne kompetentnych i troskliwych decydentów oraz specjalistów – sędziów, urzędników odpowiedzialnych za egzekwowanie prawa, pracowników socjalnych i pracowników opieki zdrowotnej, rzeczników praw dziecka, rodziców i opiekunów – gotowych do przyjęcia i zmiany wytycznych w celu usprawnienia codziennej pracy mającej na celu dobro dzieci. Ponieważ to oni stoją na pierwszej linii ochrony praw dzieci i mogą wprowadzić istotne dla dzieci zmiany w codziennych działaniach, niniejsza publikacja zawiera nie tylko zasadniczy tekst wytycznych, ale również uzasadnienie przedstawiające fragmenty orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i konkretne przykłady dobrych praktyk zainspirowanych przez osoby pracujące z dziećmi w ramach wymiaru sprawiedliwości oraz skierowanych do tych właśnie osób.

Przyjęcie wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom to znaczący krok naprzód. Jednak zakończy się on sukcesem dopiero wtedy, gdy zmiany znajdą potwierdzenie w praktyce. Dla osiągnięcia tego celu nadrzędne znaczenie ma propagowanie, rozpowszechnianie i monitorowanie wytycznych, które powinny stanowić podstawę kształtowania polityki na szczeblu krajowym. Kluczowi partnerzy międzynarodowi, tacy jak Unia Europejska i UNICEF, już są zaangażowani w pierwsze działania służące promowaniu wytycznych, podobnie jak liczni partnerzy krajowi i podmioty społeczeństwa obywatelskiego, którzy coraz intensywniej rozpowszechniają informacje o wytycznych wśród najważniejszych zainteresowanych stron.

Mam nadzieję, że niniejsza publikacja zachęci do działania jak najszersze grono osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości i decydentów na szczeblu krajowym i lokalnym odpowiedzialnym za uczynienie systemu sądownictwa bardziej przyjaznym dziecku oraz ułatwi im to zadanie.

Wymiar sprawiedliwości powinien być przyjazny dzieciom. Nie powinien iść przed nimi, bo mogą one nie nadążyć. Nie powinien iść za dziećmi, ponieważ nie należy obciążać ich odpowiedzialnością za prowadzenie. Powinien po prostu iść obok i być ich przyjacielem.

Czterdzieści siedem państw członkowskich Rady Europy przyjęło wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom jako obietnicę sprawiedliwości i przyjaźni względem każdego dziecka. Teraz nadszedł czas, aby podjąć wszelkie wysiłki w celu spełnienia tej obietnicy.

*Maud de Boer Buquicchio
Zastępca Sekretarza Generalnego
Rada Europy*

Część pierwsza

Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom

Wytyczne

*(przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 17 listopada 2010 r.
na 1098. posiedzeniu zastępców ministrów)*

Preambuła

Komitet Ministrów,

mając na uwadze, że celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między państwami członkowskimi, zwłaszcza poprzez propagowanie przyjęcia wspólnych zasad w obszarze prawa;

mając na uwadze konieczność zapewnienia skutecznego wykonania istniejących, wiążących, powszechnych i europejskich norm ochrony i propagowania praw dzieci, a w szczególności:

- Konwencji NZ z 1951 r. dotyczącej statusu uchodźców;
- Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych z 1966 r.;
- Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 1966 r.;
- Konwencji NZ o prawach dziecka z 1989 r.;
- Konwencji NZ o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.;
- Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (1950 r., ETS nr 5) (zwanej dalej „EKPC”);
- Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci (1996 r., ETS nr 160);
- zrewidowanej Europejskiej karty społecznej (1996 r., ETS nr 163);
- Konwencji Rady Europy w sprawie kontaktów z dziećmi (2003 r., ETS nr 192);
- Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (2007 r., CETS nr 201);
- Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci (zmienionej) (2008 r., CETS nr 202);

mając na uwadze, że jak zagwarantowano w EKPC oraz zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka prawo każdej osoby do dostępu do wymiaru sprawiedliwości i rzetelnego procesu sądowego – we wszystkich jego składnikach (w tym w szczególności prawo do otrzymania informacji, prawo do bycia wysłuchanym, prawo do obrony i prawo do ustanowienia pełnomocnika) – jest niezbędne w demokratycznym społeczeństwie i ma takie samo zastosowanie w odniesieniu do dzieci, uwzględniając jednak ich zdolność do formułowania własnych opinii;

przywołując odpowiednie orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, decyzje, sprawozdania lub inne dokumenty innych instytucji i organów Rady Europy, w tym zalecenia Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, a także oświadczenia i opinie Komisarza Praw Człowieka Rady Europy oraz szereg zaleceń Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy;

uwzględniając szereg zaleceń Komitetu Ministrów skierowanych do państw członkowskich w obszarze praw dziecka, w tym zalecenie Rec(2003)5 w sprawie środków polegających na zatrzymaniu osób ubiegających się o azyl, zalecenie Rec(2003)20 w sprawie nowych sposobów podejścia do przestępczości nieletnich i roli wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich, zalecenie Rec(2005)5 w sprawie praw dzieci mieszkających w zakładach opieki, zalecenie Rec(2006)2 w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, zalecenie CM/Rec(2008)11 w sprawie Europejskich Reguł wobec Nieletnich Przystępców Poddanych Karom lub Środkom oraz zalecenie CM/Rec(2009)10 w sprawie wytycznych dotyczących polityki w zakresie zintegrowanych krajowych strategii ochrony dzieci przed przemocą; Recalling Resolution No. 2 on child-friendly justice, adopted at the 28th Conference of European Ministers of Justice (Lanzarote, October 2007);

przywołując rezolucję nr 2 w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku przyjętą na 28. Konferencji Europejskich Ministrów Sprawiedliwości (Lanzarote, październik 2007 r.);

mając na uwadze znaczenie ochrony praw dzieci przez instrumenty NZ, takie jak:

- Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich („reguły pekińskie”, 1985 r.) [„The Beijing Rules”];
- Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony osób nieletnich pozbawionych wolności („reguły hawańskie”, 1990 r.) [„The Havana Rules”];
- Wytyczne Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości nieletnich („wytyczne z Rijadu”, 1990 r.) [„The Riyadh Guidelines”];
- Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstwa są dzieci (ECOSOC Res 2005/20, 2005 r.) [United Nations Guidelines on Justice in matters involving Child Victims and Witnesses of Crime];
- Wytyczne Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych: podejście NZ do wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci (2008 r.) [Guidance note of the United Nations Secretary General: UN approach to Justice for Children];
- Wytyczne Narodów Zjednoczonych w sprawie odpowiedniego stosowania i warunków alternatywnej opieki dla dzieci (2009 r.) [United Nations Guidelines for the Appropriate Use and Conditions of Alternative Care for Children];
- Zasady dotyczące statusu i funkcjonowania krajowych instytucji powołanych do ochrony i promocji praw człowieka („zasady paryskie”) [„The Paris Principles”];

przywołując potrzebę zagwarantowania skutecznego wdrażania istniejących i wiążących norm dotyczących praw dzieci, nie zabraniając państwom członkowskim wprowadzania lub stosowania wyższych norm lub korzystniejszych środków;

odwołując się do programu Rady Europy „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi” (*Building a Europe for and with children*);

uznając postępy osiągnięte w państwach członkowskich w obszarze ustanawiania wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;

dostrzegając jednak istniejące w obrębie wymiaru sprawiedliwości przeszkody dla dzieci, w tym między innymi brak prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości bądź częściowe lub warunkowe prawo takiego dostępu, zróżnicowanie i złożoność procedur, możliwość dyskryminacji z różnych względów;

przywołując potrzebę zapobiegania ewentualnej wtórnej wiktyimizacji dzieci ze strony wymiaru sprawiedliwości w ramach postępowań, w których dzieci uczestniczą lub które ich dotyczą;

zachęcając państwa członkowskie do zbadania istniejących luk i problemów oraz określenia obszarów, w których można wprowadzić zasady i praktyki wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;

uznając opinie i poglądy dzieci biorących udział w konsultacjach w państwach członkowskich Rady Europy;

uwzględniając fakt, że wytyczne mają na celu przyczynianie się do określenia praktycznych rozwiązań służących wyeliminowaniu istniejących niedociągnięć w przepisach i w praktyce,

przyjmuje poniższe wytyczne, które mają służyć państwom członkowskim jako praktyczne narzędzie w dostosowaniu swoich systemów sądownictwa i systemów pozasądowych do szczególnych praw, interesów i potrzeb dzieci, oraz wzywa państwa członkowskie, aby zadbały o ich rozpowszechnienie wśród wszystkich organów odpowiedzialnych za prawa dzieci w wymiarze sprawiedliwości lub w inny sposób zaangażowanych w ten obszar.

I. Zakres i cel

1. W wytycznych poruszono kwestię miejsca i roli oraz poglądów, praw i potrzeb dziecka w postępowaniu sądowym, a także w rozwiązaniach alternatywnych względem takiego postępowania.
2. Wytyczne powinny mieć zastosowanie do wszelkich sytuacji, w których dzieci mogą mieć kontakt z wszystkimi właściwymi organami i służbami zaangażowanymi we wdrażanie prawa karnego, cywilnego lub administracyjnego, bez względu na przyczynę i zakres takiego kontaktu.
3. Wytyczne mają gwarantować, że we wszelkich tego rodzaju postępowaniach przestrzega się wszystkich praw dzieci, w tym prawa do informacji, prawa do ustanowienia przedstawiciela, prawa do uczestnictwa i prawa do ochrony, z należyтым uwzględnieniem stopnia dojrzałości dziecka i możliwości poznawczych, a także okoliczności sprawy. Przestrzeganie praw dziecka nie powinno naruszać praw pozostałych stron zaangażowanych w sprawę.

II. Definicje

Do celów niniejszych wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (zwanym dalej „wytycznymi”):

- a. „dziecko” oznacza każdą osobę, która nie ukończyła 18 roku życia;
- b. „rodzic” odnosi się do osoby lub osób, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, zgodnie z prawem krajowym. Jeżeli rodzic lub rodzice są nieobecni lub nie spoczywa już na nich odpowiedzialność rodzicielska, może to być opiekun lub wyznaczony przedstawiciel prawny;
- c. „wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku” oznacza systemy sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczne wykonanie wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie, mając na uwadze wymienione poniżej zasady oraz należyte uwzględniając stopień dojrzałości dziecka i jego możliwości poznawcze, a także okoliczności danej sprawy. Chodzi w szczególności o wymiar sprawiedliwości, który jest dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, przestrzega praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności.

III. Podstawowe zasady

1. Wytyczne opierają się na istniejących zasadach ustanowionych w instrumentach, o których mowa w preambule, oraz w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.
2. Zasady te zostały opracowane dokładniej w poniższych sekcjach i mają zastosowanie do wszystkich rozdziałów niniejszych wytycznych.

A. Uczestnictwo

1. Należy przestrzegać prawa dzieci do uzyskania informacji o przysługujących im prawach, do zapewnienia odpowiednich możliwości uzyskania dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz do konsultacji i bycia

wysłuchanymi podczas postępowań, w których uczestniczą lub które ich dotyczą. Obejmuje to nadanie odpowiedniej wagi opiniom dzieci z uwzględnieniem ich dojrzałości oraz wszelkich trudności z komunikacją, jakie mogą mieć, tak aby ich uczestnictwo miało sens.

2. Dzieci należy postrzegać i traktować jako osoby posiadające pełnię praw; powinny być one uprawnione do wykonywania wszystkich swoich praw w sposób uwzględniający ich zdolność do wyrażania własnych opinii oraz okoliczności sprawy.

B. Dobro dziecka

1. Państwa członkowskie powinny zagwarantować skuteczne wykonywanie praw dzieci, tak aby we wszystkich sprawach, w które dzieci są zaangażowane lub które ich dotyczą, mieć przede wszystkim na względzie dobro dziecka.
2. Oceniając dobro dzieci, które są zaangażowane w daną sprawę lub na które ma ona wpływ:
 - a. należy nadać należytą wagę ich poglądom i opiniom;
 - b. należy nieprzerwanie przestrzegać wszelkich innych praw dziecka, takich jak prawo do godności, wolności i równego traktowania;
 - c. wszystkie właściwe organy powinny przyjąć kompleksowe podejście, które należycie uwzględniałoby wszystkie stosowne interesy, w tym samopoczucie psychiczne i fizyczne dziecka oraz jego interesy prawne, społeczne i ekonomiczne.
3. Dobro wszystkich dzieci zaangażowanych w to samo postępowanie lub w tę samą sprawę powinno podlegać oddzielnej ocenie; należy je również wyważyć w taki sposób, aby pogodzić ewentualne sprzeczne interesy dzieci.
4. O ile ostateczną właściwość w zakresie wydania orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie mają organy sądowe i to na nich spoczywa odpowiedzialność za to orzeczenie, o tyle państwa członkowskie powinny w razie konieczności podjąć wspólne wysiłki służące ustanowieniu multidyscyplinarnego podejścia mającego na celu dokonanie oceny dobra dzieci w postępowaniach, w których uczestniczą.

C. Godność

1. Dzieci powinny być traktowane sprawiedliwie, z troską, wrażliwością i szacunkiem podczas każdego postępowania lub każdej sprawy, przy czym szczególną uwagę należy zwrócić na ich sytuację osobistą, dobre samopoczucie i specjalne potrzeby, przy pełnym poszanowaniu ich integralności fizycznej i psychicznej. Dzieci powinny być traktowane w taki sposób bez względu na to, w jaki sposób zostały zaangażowane w postępowanie sądowe, postępowanie pozasądowe lub inne czynności, a także bez względu na ich status prawny i ich zdolności w dowolnym postępowaniu lub sprawie.
2. Dzieci nie mogą być poddawane torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

D. Ochrona przed dyskryminacją

1. Prawa dzieci powinny być gwarantowane bez dyskryminacji z jakichkolwiek względów, takich jak płeć, rasa, kolor lub pochodzenie etniczne, wiek, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, warunki społeczno-ekonomiczne, status rodzica lub rodziców, powiązanie z mniejszością narodową, własność, urodzenie, orientację seksualną, tożsamość płciową lub inny status.
2. Może zająć konieczność przyznania szczególnej ochrony i pomocy dzieciom w szczególnie trudnej sytuacji, na przykład dzieciom będącym migrantami, ubiegającym się o azyl lub będącym uchodźcami, dzieciom bez opieki, dzieciom niepełnosprawnym, bezdomnym, dzieciom romskim i dzieciom przebywającym w zakładach opieki.

E. Rządy prawa

1. Zasada rządów prawa powinna mieć w pełni zastosowanie do dzieci, tak jak ma zastosowanie do osób dorosłych.
2. Podobnie jak osobom dorosłym, dzieciom należy zapewnić sprawiedliwość proceduralną opierającą się na zasadach zgodności z prawem i proporcjonalności, domniemaniu niewinności, prawie do rzetelnego procesu sądowego, prawie do porady prawnej, prawie dostępu do sądów i prawie do odwołania; elementów tych nie należy umniejszać ani odmawiać pod pretekstem dobra dziecka. Dotyczy to wszystkich postępowań sądowych, pozasądowych i administracyjnych.

3. Dzieci powinny mieć prawo dostępu do odpowiednich, niezależnych i skutecznych mechanizmów rozpatrywania skarg.

IV. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu

A. Ogólne elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku

1. Informacje i porady

1. Od momentu pierwszej styczności z systemem sądownictwa lub innymi właściwymi organami (takimi jak policja, służby imigracyjne, oświatowe, socjalne lub służba zdrowia), a także przez cały czas trwania tego procesu, dzieci i ich rodzice powinni bezzwłocznie uzyskiwać odpowiednie informacje dotyczące między innymi:
 - a. ich praw, w szczególności specjalnych praw dzieci w odniesieniu do postępowań sądowych lub pozasądowych, w które są lub mogą być zaangażowane, a także dostępnych instrumentów służących zapobieganiu ewentualnemu naruszeniu ich praw, w tym możliwości odwołania się do postępowania sądowego lub pozasądowego albo przeprowadzenia innych interwencji. Prawa te mogą obejmować informowanie o możliwym czasie trwania postępowania, ewentualnym dostępie do środków odwoławczych i niezależnych mechanizmów rozpatrywania skarg;
 - b. systemu i procedur, które mają zastosowanie, z uwzględnieniem szczególnego miejsca, jakie będzie zajmować dziecko, i jego ewentualnej roli na różnych etapach postępowania;
 - c. istniejących mechanizmów wspierania dziecka uczestniczącego w postępowaniu sądowym lub pozasądowym;
 - d. stosowności i ewentualnych skutków danego postępowania sądowego lub pozasądowego;

- e. w stosownym przypadku, zarzutów lub dalszego postępowania w następstwie skargi;
 - f. czasu i miejsca postępowania sądowego oraz innych istotnych wydarzeń, takich jak przesłuchania, jeżeli dotyczą dziecka osobiście;
 - g. ogólnych postępów i wyniku postępowania lub interwencji;
 - h. dostępności środków ochronnych;
 - i. istniejących mechanizmów umożliwiających rewizję decyzji dotyczących dziecka;
 - j. istniejących możliwości uzyskania odszkodowania od sprawcy lub państwa w drodze postępowania sądowego, alternatywnego postępowania cywilnego lub innych procesów;
 - k. dostępności usług (zdrowotnych, psychologicznych, socjalnych, tłumaczenia ustnego i pisemnego oraz innych) albo organizacji, które mogą zapewnić wsparcie, a także w stosownych przypadkach – środków dostępu do takich usług wraz z nadzwyczajnym wsparciem finansowym;
 - l. wszelkich szczególnych ustaleń dostępnych w celu jak najlepszej ochrony dobra dzieci, jeżeli są rezydentami innego państwa.
2. Dzieciom należy udzielać informacji i porad w sposób dostosowany do ich wieku i dojrzałości, oraz w języku, który mogą zrozumieć, z uwzględnieniem ich płci i kultury.
 3. Co do zasady zarówno dziecko, jak i rodzice lub przedstawiciele prawni powinni otrzymywać informacje bezpośrednio. Przekazywanie informacji rodzicom nie powinno stanowić alternatywy dla udzielania informacji dziecku.
 4. Dostępne i szeroko rozpowszechniane powinny być przyjazne dziecku materiały zawierające odpowiednie informacje prawne; należy również uruchomić specjalne serwisy informacyjne dla dzieci, takie jak wyspecjalizowane strony internetowe lub telefony zaufania.
 5. Informacje o wszelkich zarzutach względem dziecka należy przekazywać szybko i bezpośrednio po ich wysunięciu. Tego rodzaju informacje należy przekazać zarówno dziecku, jak i rodzicom w sposób umożliwiający dokładne zrozumienie zarzutów i ewentualnych następstw.

2. Ochrona życia prywatnego i rodzinnego

6. Prywatność i dane osobowe dzieci, które są lub były zaangażowane w postępowanie sądowe lub pozasądowe bądź inne interwencje, powinny podlegać ochronie zgodnie z prawem krajowym. Oznacza to na ogół, że nie można udostępniać ani publikować, zwłaszcza w mediach, informacji lub danych osobowych, które mogłyby ujawnić lub pośrednio umożliwić ustalenie tożsamości dziecka, w tym zdjęć, szczegółowych opisów dziecka lub rodziny dziecka, nazwisk, adresów, nagrań audio i wideo itp.
7. Państwa członkowskie powinny zapobiegać naruszaniu przez media praw do prywatności, o których mowa w wytycznej nr 6, za pomocą środków ustawodawczych lub poprzez monitorowanie stosowanych przez media środków samoregulacji.
8. Państwa członkowskie powinny ustanowić ograniczony dostęp do wszystkich nagrań lub dokumentów zawierających dane osobowe i dane szczególnie chronione dotyczące dzieci, zwłaszcza w postępowaniach, w które są one zaangażowane. Jeżeli konieczne jest przekazanie danych osobowych i danych szczególnie chronionych, państwa członkowskie powinny uregulować takie przekazanie zgodnie z odpowiednim prawem o ochronie danych, mając jednocześnie na uwadze dobro dziecka.
9. W stosownych przypadkach w każdej sytuacji, w której dzieci są przesłuchiwane lub składają zeznania w ramach postępowania sądowego lub pozasądowego, albo też innych interwencji, czynności te powinny w miarę możliwości odbywać się przy drzwiach zamkniętych. Co do zasady obecne powinny być tylko osoby bezpośrednio zaangażowane, o ile nie utrudniają dzieciom składania zeznań.
10. Osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości pracujące z dziećmi i dla dzieci powinny przestrzegać surowych zasad poufności, z wyjątkiem sytuacji, w których istnieje ryzyko szkodzenia dziecku.

3. Bezpieczeństwo (specjalne środki zapobiegawcze)

11. We wszystkich postępowaniach sądowych i pozasądowych lub innych interwencjach należy chronić dzieci przed szkodliwymi działaniami obejmującymi zastraszanie, represje i wtórną wiktyimizację.

12. Osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości pracujące z dziećmi i dla dzieci powinny w razie potrzeby podlegać regularnemu postępowaniu sprawdzającemu, zgodnie z prawem krajowym i bez uszczerbku dla niezależności sądownictwa, aby zagwarantować, że mogą one pracować z dziećmi.
13. Jeżeli domniemanym sprawcą jest rodzic, członek rodziny lub główny opiekun, należy zastosować w odniesieniu do dzieci specjalne środki ostrożności.

4. Szkolenie osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości

14. Wszystkie osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości pracujące z dziećmi i dla dzieci powinny odbyć niezbędne interdyscyplinarne szkolenie z zakresu praw i potrzeb dzieci w różnych grupach wiekowych, a także z zakresu postępowań, które są do dzieci dostosowane.
15. Osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości mające bezpośredni kontakt z dziećmi powinny również odbyć szkolenie z zakresu komunikacji z dziećmi w różnym wieku i na różnych etapach rozwoju, a także z dziećmi w szczególnie trudnej sytuacji.

5. Podejście multidyscyplinarne

16. Przy pełnym poszanowaniu praw dziecka do życia prywatnego i rodzinnego należy zachęcać osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości do ścisłej współpracy służącej wszechstronnemu zrozumieniu dziecka oraz ocenie jego sytuacji prawnej, psychologicznej, społecznej, emocjonalnej, fizycznej i kognitywnej.
17. Dla osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości pracujących z dziećmi i dla dzieci (takich jak prawnicy, psychologowie, lekarze, policjanci, urzędnicy służb imigracyjnych, pracownicy socjalni i mediatorzy) należy ustanowić wspólne ramy oceny w postępowaniach lub interwencjach, w które są zaangażowane dzieci lub które ich dotyczą, aby zapewnić osobom podejmującym decyzje wszelkie niezbędne wsparcie i pozwolić im jak najlepiej służyć interesom dzieci w danej sprawie.
18. Przy stosowaniu multidyscyplinarnego podejścia należy przestrzegać zawodowych zasad dotyczących poufności.

6. Pozbawienie wolności

19. Każda forma pozbawienia wolności dzieci powinna być środkiem ostatecznym stosowanym przez jak najkrótszy stosowny okres.
20. Kiedy pozbawienie wolności jest konieczne, co do zasady dzieci powinny być oddzielone od osób dorosłych. Przechowywanie dzieci wraz z osobami dorosłymi powinno być podyktowane wyjątkowymi powodami i służyć wyłącznie dobru dziecka. We wszystkich okolicznościach dzieci powinny być przechowywane w pomieszczeniach dostosowanych do ich potrzeb.
21. Mając na uwadze szczególnie trudną sytuację dzieci pozbawionych wolności, znaczenie więzi rodzinnych oraz promowanie resocjalizacji, właściwe organy powinny zapewnić poszanowanie praw dziecka oraz aktywnie wspierać ich wykonywanie zgodnie z powszechnymi i europejskimi instrumentami. Oprócz innych praw dzieci powinny mieć w szczególności prawo do:
 - a. utrzymywania regularnego i znaczącego kontaktu z rodzicami, rodziną i przyjaciółmi w postaci wizyt i korespondencji, z wyjątkiem przypadków, gdy ograniczenia są konieczne w interesie wymiaru sprawiedliwości i samego dziecka. Ograniczenia tego prawa nigdy nie powinny być stosowane jako kara;
 - b. odpowiedniego kształcenia, poradnictwa zawodowego i szkolenia zawodowego, opieki medycznej, a także wolności myśli, sumienia i religii oraz dostępu do rekreacji, w tym do wychowania fizycznego i sportu;
 - c. programów przygotowujących dzieci do powrotu do ich społeczności, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich potrzeby emocjonalne i fizyczne, stosunki rodzinne, warunki mieszkaniowe, naukę szkolną i możliwości zatrudnienia oraz status społeczno-ekonomiczny.
22. Pozbawienie wolności nieletnich bez opieki, w tym nieletnich ubiegających się o azyl, a także dzieci żyjących w rozłączeniu od rodziców, nigdy nie powinno być powodowane brakiem statusu rezydenta ani opierać się wyłącznie na takim argumente.

B. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym

23. Minimalny wiek odpowiedzialności karnej nie powinien być zbyt niski i powinien być określony prawem.
 24. Należy zachęcać do korzystania z alternatywnych rozwiązań względem postępowania sądowego, takich jak mediacja, programy profilaktyczne (zamiast mechanizmów sądowych) i alternatywne metody rozwiązywania sporów, w każdym przypadku, w którym mogą one służyć dobru dziecka. Wstępne zastosowanie takich rozwiązań alternatywnych nie powinno być wykorzystane jako przeszkoda w dostępie dziecka do wymiaru sprawiedliwości.
 25. Dzieci powinny otrzymywać dokładne informacje i porady na temat możliwości odwołania się w drodze postępowania sądowego albo rozwiązań pozasądowych. Takie informacje powinny obejmować również wyjaśnienie ewentualnych skutków każdej opcji. Na podstawie odpowiednich informacji – zarówno prawnych, jak i innych – należy zapewnić możliwość wyboru między postępowaniem sądowym a rozwiązaniami alternatywnymi względem takiego postępowania, jeżeli takowe istnieją. Dzieci powinny mieć możliwość uzyskania porady prawnej i innej pomocy w określeniu stosowności i celowości proponowanych rozwiązań alternatywnych. Przy podejmowaniu decyzji należy uwzględnić opinię dziecka.
 26. Rozwiązania alternatywne względem postępowania sądowego powinny zapewniać równoważny poziom gwarancji prawnych. Zarówno w postępowaniu sądowym, jak i pozasądowym należy zagwarantować taki sam zakres przestrzegania praw dziecka, jak określono w niniejszych wytycznych oraz we wszystkich odpowiednich instrumentach prawnych dotyczących praw dziecka.
- ## C. Dzieci i policja
27. Policja powinna przestrzegać praw osobistych i godności wszystkich dzieci, a także mieć wzgląd na to, że wymagają szczególnego traktowania, tj. uwzględniać ich wiek i dojrzałość, a także wszelkie szczególne potrzeby tych dzieci, które mogą być niepełnosprawne fizycznie lub umysłowo albo mieć trudności z komunikacją.

28. W każdym przypadku, gdy dziecko zostanie zatrzymane przez policję, powinno zostać poinformowane o powodzie zatrzymania w sposób i w języku, które są odpowiednie do jego wieku i poziomu zrozumienia. Dzieci powinny otrzymać dostęp do prawnika i mieć możliwość kontaktu z rodzicami lub osobą, do której mają zaufanie.
29. Z wyjątkiem szczególnych okoliczności rodzic lub rodzice powinni otrzymać informację o obecności dziecka na posterunku policji, uzyskać szczegółowe wyjaśnienie na temat powodu zatrzymania dziecka i powinni zostać wezwani na posterunek.
30. Dziecko, które zostało zatrzymane, nie powinno być przesłuchiwane w sprawie działania przestępczego lub prośzone o złożenie lub podpisanie oświadczenia dotyczącego zaangażowania w takie działanie, o ile nie znajduje się w obecności prawnika lub jednego z rodziców dziecka, a jeżeli rodzice nie są osiągalni – w obecności innej osoby, do której dziecko ma zaufanie. Obecność rodzica lub takiej osoby może zostać wykluczona, jeżeli są oni podejrzewani o udział w działaniu przestępczym lub zachowują się w sposób utrudniający działania wymiaru sprawiedliwości.
31. Policja powinna zagwarantować, że w zakresie, w jakim to możliwe, zatrzymane dzieci nie będą przetrzymywane z osobami dorosłymi.
32. Organy powinny dopilnować, aby dzieci w areszcie policyjnym były przetrzymywane w warunkach bezpiecznych i dostosowanych do ich potrzeb.
33. Prokuratorzy powinni stosować przyjazne dzieciom podejście w całym procesie dochodzenia w państwach członkowskich, w których są oni upoważnieni do prowadzenia działań dochodzeniowych.

D. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku w trakcie postępowania sądowego

1. Dostęp do sądu i postępowań sądowych

34. Dzieci, jako osoby posiadające prawa, powinny mieć możliwość stosowania środków odwoławczych pozwalających skutecznie wykonywać ich prawa lub reagować w przypadku naruszenia ich praw. W stosownych przypadkach prawo krajowe powinno ułatwiać dostęp do sądu dzieciom, które dysponują wystarczającym poziomem zrozumienia

- swoich praw, a także umożliwiać korzystanie ze środków odwoławczych w celu ochrony tych praw na podstawie odpowiednio udzielonej porady prawnej.
35. Należy usunąć wszelkie przeszkody w dostępie do sądu, takie jak koszty postępowania lub brak doradztwa prawnego.
36. W razie potrzeby, w przypadku niektórych szczególnych przestępstw popełnionych względem dzieci lub niektórych aspektów prawa cywilnego lub rodzinnego dostęp do sądu powinien zostać udzielony w okresie przypadającym po osiągnięciu przez dziecko pełnoletniości. Zachęca się państwa członkowskie do przeglądu przepisów dotyczących okresu przedawnienia.

2. Doradztwo prawne i przedstawicielstwo ustawowe

37. Dzieci powinny mieć prawo do doradztwa prawnego i przedstawicielstwa ustawowego w ich własnym imieniu w postępowaniach, w których istnieje lub może istnieć konflikt między interesem dziecka a interesem rodziców lub innych zaangażowanych stron.
38. Dzieci powinny mieć dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej na takich samych warunkach, jak osoby dorosłe, lub na warunkach łagodniejszych.
39. Prawnicy reprezentujący dzieci powinni być przeszkoleni w dziedzinie praw dziecka i kwestii powiązanych oraz powinni dysponować odpowiednim poziomem wiedzy w tym zakresie, przechodzić ustawiczne, szczegółowe szkolenia i powinni umieć porozumiewać się z dziećmi na ich poziomie zrozumienia.
40. Dzieci należy uznawać za pełnoprawnych klientów posiadających własne prawa, a prawnicy reprezentujący dzieci powinni przedstawiać opinię dziecka.
41. Prawnicy powinni przedstawić dziecku wszystkie niezbędne informacje i wyjaśnienia dotyczące ewentualnych skutków wyrażanych przez nie poglądów lub opinii.

42. W przypadku sprzecznych interesów rodziców i dziecka właściwy organ powinien wyznaczyć kuratora procesowego lub innego niezależnego przedstawiciela w celu reprezentowania poglądów i interesów dziecka.
43. Należy zagwarantować odpowiednie przedstawicielstwo i prawo do bycia reprezentowanym niezależnie od rodziców, szczególnie w postępowaniach, w których domniemanymi sprawcami są rodzice, członkowie rodziny lub opiekunowie.

3. Prawo do bycia wysłuchanym i do wyrażania poglądów

44. Sędziowie powinni przestrzegać prawa dziecka do bycia wysłuchanym we wszystkich kwestiach, które mają na nie wpływ, lub przynajmniej do bycia wysłuchanym, jeżeli uznaje się, że dane dziecko dysponuje wystarczającym poziomem zrozumienia danych kwestii. Środki stosowane w tym celu należy dostosować do poziomu zrozumienia dziecka i do jego zdolności przekazywania informacji, a w ich ramach należy uwzględnić okoliczności sprawy. Należy konsultować się z dziećmi odnośnie do sposobu, w jaki pragną zostać wysłuchane.
45. Należy przykładać należytą wagę do poglądów i opinii dziecka, odpowiednią do jego wieku i dojrzałości.
46. Prawo do bycia wysłuchanym jest prawem dziecka, a nie nałożonym na nie obowiązkiem.
47. Nie można uniemożliwić dziecku bycia wysłuchanym wyłącznie ze względu na jego wiek. W żadnej sytuacji, w której dziecko występuje z inicjatywą bycia wysłuchanym w sprawie mającej na nie wpływ, sędzia nie powinien odmówić jego wysłuchania, chyba że czyni to dla dobra dziecka; sędzia zawsze powinien wysłuchać podglądów i opinii dziecka w kwestiach dotyczących go w danej sprawie.
48. Dzieciom należy przedstawić wszystkie niezbędne informacje dotyczące skutecznego korzystania z prawa do bycia wysłuchanym. Należy im jednak wyjaśnić, że ich prawo do bycia wysłuchanym oraz prawo do tego, aby ich poglądy zostały uwzględnione, niekoniecznie musi być decydujące przy wydawaniu orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie.

49. Wyroki i orzeczenia sądowe mające wpływ na dzieci, szczególnie orzeczenia, w których nie uwzględniono poglądów i opinii dziecka, należy należycie uzasadnić i wyjaśnić dzieciom w zrozumiałym dla nich języku.

4. Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia

50. We wszystkich postępowaniach, w które zaangażowane są dzieci, należy stosować zasadę przyjęcia trybu pilnego, aby zapewnić szybką reakcję i ochronę dobra dziecka przy jednoczesnym poszanowaniu rządów prawa.
51. W sprawach z zakresu prawa rodzinnego (dotyczących na przykład pochodzenia dziecka, prawa pieczy nad dzieckiem, uprowadzenia dziecka przez jednego z rodziców) sądy powinny zachować wyjątkową staranność w celu uniknięcia ryzyka wystąpienia konsekwencji mających szkodliwy wpływ na stosunki rodzinne.
52. W razie potrzeby organy sądowe powinny rozważyć możliwość podjęcia decyzji tymczasowych lub wydania wstępnych wyroków, które będą monitorowane przez określony okres w celu przeprowadzenia ich późniejszego przeglądu.
53. Zgodnie z prawem organy sądowe powinny mieć możliwość wydawania orzeczeń z natychmiastową wykonalnością w sprawach, w których miałyby to na celu dobro dziecka.

5. Organizacja postępowań, środowisko i język przyjazne dziecku

54. We wszystkich postępowaniach dzieci należy traktować odpowiednio do ich wieku, szczególnych potrzeb, dojrzałości i poziomu zrozumienia, uwzględniając wszelkie problemy z komunikacją, jakie mogą mieć te dzieci. Sprawy dotyczące dzieci należy rozpatrywać w otoczeniu, które nie będzie onieśmielać dzieci i w ramach którego uwzględnione zostaną ich potrzeby.
55. Przed rozpoczęciem postępowania należy zaznajomić dzieci z rozkładem budynku sądu lub innych obiektów, a także przedstawić im zaangażowanych w sprawę urzędników oraz ich zadania.

56. Należy posługiwać się językiem dostosowanym do wieku i poziomu zrozumienia dzieci.
57. W trakcie wysłuchania dzieci lub ich przesłuchania w postępowaniach sądowych i pozasądowych oraz w trakcie innych interwencji sędziowie i inne osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości powinny postępować z dziećmi z szacunkiem i poszanowaniem ich potrzeb.
58. Dzieciom należy pozwolić na to, aby towarzyszyli im rodzice lub – w stosownych przypadkach – wskazany przez nie dorosły, chyba że podjęto uzasadnioną decyzję przeciwko obecności danej osoby.
59. Jako dopuszczalny dowód należy stosować i uwzględniać takie metody przesłuchań jak nagrania wideo lub audio bądź przesłuchania przedprocesowe przy drzwiach zamkniętych.
60. Dzieci należy w miarę możliwości chronić przed obrazami lub informacjami, które mogą szkodzić ich dobru. Przy podejmowaniu decyzji o przedstawieniu dziecku potencjalnie szkodliwych obrazów lub informacji sędzia powinien zasięgnąć rady innych specjalistów, takich jak psychologowie i pracownicy socjalni.
61. Posiedzenia sądu z udziałem dzieci powinny być dostosowane do tempa dziecka i jego możliwości koncentracji uwagi: należy przewidzieć regularne przerwy, a przesłuchania nie powinny trwać zbyt długo. Aby ułatwić dzieciom uczestnictwo w pełni ich zdolności poznawczych oraz wspierać ich równowagę emocjonalną, należy do minimum ograniczyć zakłócanie i zaburzenie przebiegu posiedzenia sądu.
62. W razie potrzeby i w miarę możliwości pokoje przesłuchań i poczekalnie należy urządzić pod kątem dzieci i w środowisku przyjaznym dzieciom.
63. W miarę możliwości należy ustanowić specjalistyczne sądy (lub izby sądu), procedury i instytucje na rzecz dzieci będących w konflikcie z prawem. Tego rodzaju rozwiązania mogą obejmować ustanowienie specjalistycznych jednostek w policji, w obrębie wymiaru sprawiedliwości, w systemie sądów i w prokuraturze.

6. Zeznania / oświadczenia dzieci

64. Przesłuchiwanie dzieci i zbieraniem od nich oświadczeń powinny w miarę możliwości zajmować się przeszkoleni specjaliści. Należy dołożyć wszelkich starań, aby dzieci składały zeznania w najdogodniejszym

- dla nich otoczeniu i w najodpowiedniejszych warunkach, z uwzględnieniem ich wieku, dojrzałości i poziomu zrozumienia oraz wszelkich problemów w komunikacji, jakie mogą mieć te dzieci.
65. Należy zachęcać do składania przez dzieci będące ofiarami lub świadkami zeznań w formie nagrań audiowizualnych przy jednoczesnym poszanowaniu prawa innych stron do zakwestionowania treści takich zeznań.
66. Jeżeli niezbędne jest przeprowadzenie co najmniej dwóch przesłuchań, w miarę możliwości powinna je prowadzić ta sama osoba, aby zapewnić spójne podejście dla dobra dziecka.
67. Liczba przesłuchań powinna być ograniczona do minimum, a ich długość należy dostosować do wieku dziecka i czasu, w jakim mogą one skoncentrować uwagę.
68. Należy w miarę możliwości unikać bezpośredniego kontaktu, konfrontacji lub interakcji między dzieckiem będącym ofiarą lub świadkiem a domniemanym sprawcą, chyba że do tego rodzaju spotkania miałyby dojść na wniosek dziecka będącego ofiarą.
69. Dzieci powinny mieć możliwość składania zeznań w sprawach karnych bez obecności domniemanego sprawcy.
70. Istnienie mniej rygorystycznych zasad dotyczących składania zeznań, takich jak brak wymogu składania przysięgi lub innych podobnych deklaracji, bądź innych środków proceduralnych przyjaznych dziecku nie powinno samo w sobie umniejszać wartości zeznań dziecka lub dowodów przez nie dostarczanych.
71. Należy opracować i wdrożyć protokoły przesłuchań, w ramach których uwzględnia się różne etapy rozwoju dziecka; pozwoli to na zwiększenie znaczenia zeznań dzieci. Należy w nich unikać pytań naprowadzających, zwiększając w ten sposób wiarygodność.
72. Ze względu na dobro i dobrostan dzieci sędzia powinien mieć możliwość zezwolenia dziecku na nieskładanie zeznań.
73. Zeznań składanych przez dziecko i dowodów przez nie dostarczanych nigdy nie należy uznawać za nieważne lub niewiarygodne wyłącznie ze względu na wiek dziecka.

- 74.** Należy zbadać możliwość wysłuchania zeznań dzieci będących ofiarami i świadkami w specjalnie zaprojektowanych obiektach przyjaznych dziecku i w środowisku przyjaznym dziecku.

E. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku po postępowaniu sądowym

- 75.** Prawnik dziecka, kurator procesowy lub przedstawiciel prawny powinien przekazać dziecku i wyjaśnić mu wydane orzeczenie lub wyrok w języku dostosowanym do poziomu zrozumienia dziecka oraz powinien udzielić mu niezbędnych informacji dotyczących ewentualnych środków, które można podjąć, takich jak odwołanie lub niezależne mechanizmy rozpatrywania skarg.
- 76.** Organy krajowe powinny niezwłocznie podjąć wszelkie niezbędne kroki mające na celu ułatwienie wykonania orzeczeń/wyroków sądowych dotyczących lub mających wpływ na dzieci.
- 77.** W przypadku niewykonania orzeczenia dzieci należy poinformować, na przykład za pośrednictwem prawnika, kuratora procesowego lub przedstawiciela prawnego dziecka, o dostępnych środkach odwoławczych w ramach mechanizmów pozasądowych lub dostępu do wymiaru sprawiedliwości.
- 78.** W sprawach rodzinnych, w których zainteresowaną stroną są dzieci, wykonanie wyroku z użyciem siły powinno stanowić środek ostateczny.
- 79.** Po wydaniu wyroków w niezwykle konfliktowych postępowaniach wyspecjalizowane służby powinny, najlepiej bezpłatnie, zapewnić wskazówki i wsparcie dzieciom i ich rodzinom.
- 80.** Należy zapewnić, najlepiej bezpłatnie, szczególne programy lub środki w zakresie opieki zdrowotnej i odpowiednich interwencji społecznych i terapeutycznych dla ofiar zaniedbania, przemocy, znęcania się lub innych przestępstw, a dzieci i ich opiekunów należy natychmiast odpowiednio poinformować o dostępności takich usług.
- 81.** Prawnik, opiekun lub przedstawiciel prawny dziecka powinien posiadać uprawnienia do podjęcia wszystkich niezbędnych działań w celu wystąpienia z roszczeniem o odszkodowanie w trakcie lub po zakończeniu postępowania karnego, w którym dziecko było ofiarą. W stosownych

przypadkach koszty mogą zostać pokryte przez państwo, a następnie odzyskane od sprawcy.

- 82.** Środki i sankcje wobec dzieci będących w konflikcie z prawem powinny zawsze mieć charakter konstruktywny i być indywidualnie dostosowane do popełnionych czynów, powinny także zawsze uwzględniać zasadę proporcjonalności, wiek dziecka, jego samopoczucie fizyczne i psychiczne oraz rozwój, a także okoliczności sprawy. Należy zagwarantować prawo do nauki, szkolenia zawodowego, zatrudnienia, rehabilitacji i resocjalizacji.
- 83.** W celu promowania resocjalizacji oraz zgodnie z prawem krajowym informacje z rejestrów karnych dotyczące dzieci nie powinny być udostępniane poza systemem sądownictwa po osiągnięciu przez dziecko pełnoletniości. Wyjątki w odniesieniu do ujawniania takich informacji można dopuszczać w sprawach dotyczących poważnych przestępstw, między innymi ze względów bezpieczeństwa publicznego lub w przypadku zatrudnienia w pracy z dziećmi.

V. Promowanie innych działań przyjaznych dziecku

Państwa członkowskie zachęca się do:

- a.** promowania badania wszystkich aspektów wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku, w tym technik prowadzenia przesłuchań, w ramach których uwzględnia się potrzeby dziecka, oraz rozpowszechniania informacji na temat takich technik oraz szkolenia w tym zakresie;
- b.** wymiany praktyk i promowania współpracy w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku na forum międzynarodowym;
- c.** promocji publikowania i jak najszerszego rozpowszechniania przyjaznych dziecku wersji stosownych instrumentów prawnych;
- d.** tworzenia lub prowadzenia biur informacyjnych ds. praw dziecka, które mogą być powiązane z izbami adwokackimi, opieką społeczną, rzecznikami praw (dziecka), organizacjami pozarządowymi (NGO) itp., i w razie potrzeby – do wzmacniania pozycji takich biur;

- e.** ułatwiania dostępu dzieci do sądów i mechanizmów rozpatrywania skarg oraz do głębszego uznawania i ułatwiania roli pełnionej przez NGO i inne niezależne organy i instytucje, takie jak rzecznicy praw dziecka, we wspieraniu skutecznego dostępu dzieci do sądów i niezależnych mechanizmów rozpatrywania skarg zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym;
- f.** rozważenia możliwości ustanowienia systemu wyspecjalizowanych sędziów i prawników ds. dzieci i dalszego rozwoju sądów, w których możliwe jest podejmowanie środków prawnych i socjalnych na rzecz dzieci i ich rodzin;
- g.** opracowywania uniwersalnych i europejskich mechanizmów ochrony praw człowieka i praw dziecka do celów wymierzenia sprawiedliwości i ochrony praw w sytuacji, w której krajowe środki odwoławcze nie istnieją lub zostały wyczerpane, a także ułatwiania stosowania takich mechanizmów przez dzieci i inne osoby działające w ich imieniu;
- h.** traktowania praw człowieka, w tym praw dziecka, jako obowiązkowego elementu programów nauczania i kształcenia osób zatrudnianych przez wymiar sprawiedliwości, które pracują z dziećmi;
- i.** opracowywania i wspierania systemów ukierunkowanych na zwiększanie świadomości rodziców w zakresie praw dziecka;
- j.** ustanowienia przyjaznych dziecku, interdyscyplinarnych centrów, skupiających wiele agencji, powoływanych na rzecz dzieci będących ofiarami i świadkami, w których dzieci można by przesłuchiwać, badać do celów medycyny sądowej, oceniać w sposób kompleksowy oraz w których odpowiedni specjaliści mogliby świadczyć na rzecz dzieci wszystkie stosowne usługi terapeutyczne;
- k.** tworzenia specjalistycznych i dostępnych usług w zakresie wsparcia i informacji, takich jak bezpłatne konsultacje *online*, telefony zaufania i usługi na rzecz społeczności lokalnej;
- l.** dopilnowania, aby wszystkie zainteresowane osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości, które mają w pracy kontakt z dziećmi, otrzymywały odpowiednie wsparcie i szkolenie, a także praktyczne wytyczne w celu odpowiedniego zagwarantowania i wdrożenia praw dzieci, w szczególności przy dokonywaniu oceny dobra dzieci we wszystkich rodzajach procedur, które ich dotyczą lub mają na nie wpływ.

VI. Monitorowanie i ocena

Państwa członkowskie zachęca się również do:

- a.** przeglądu krajowych przepisów, strategii i praktyk w celu zapewnienia reform niezbędnych do wdrożenia niniejszych wytycznych;
- b.** szybkiej ratyfikacji odpowiednich konwencji Rady Europy dotyczących praw dziecka, o ile jeszcze jej nie dokonano;
- c.** okresowego przeglądu i oceny swoich metod pracy w warunkach wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;
- d.** utrzymania lub ustanowienia ram, w tym w razie potrzeby co najmniej jednego niezależnego mechanizmu, w celu promowania i monitorowania wdrażania aktualnych wytycznych zgodnie ze swoimi systemami sądowymi i administracyjnymi;
- e.** dopilnowania, aby społeczeństwo obywatelskie, szczególnie organizacje, instytucje i organy, których celem jest promowanie i ochrona praw dziecka, w pełni uczestniczyły w procesie monitorowania.

Część druga

Uzasadnienie

Dlaczego nowy instrument?

1. Dla Rady Europy ochrona praw dziecka i promowanie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku jest sprawą priorytetową. Kwestia ochrony dzieci została podjęta w planie działania uchwalonym na Trzecim Szczycie Szefów Państw i Rządów Rady Europy, który odbył się w Warszawie w 2005 r.
2. Istnieje wprawdzie szereg instrumentów prawnych na szczeblu międzynarodowym, europejskim i krajowym, jednak nadal występują braki zarówno w przepisach, jak i w praktyce, a rządy i osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości i pracujące z dziećmi wymagają wytycznych, aby zapewnić skuteczne wdrożenie ustanowionych norm. W głośnej sprawie dotyczącej V. i T. oraz Zjednoczonego Królestwa przeprowadzono proces dwóch dziesięciolatków, którzy porwali i zmaltrretowali ze skutkiem śmiertelnym dwulatka. Proces odbywał się tak, jakby sądzonymi były osoby dorosłe, i był szeroko komentowany w prasie. Europejski Trybunał Praw Człowieka (zwany dalej „Trybunałem”) ustalił później, że proces był niezrozumiały i onieśmielający dla dzieci, przez co nie mogły one skutecznie uczestniczyć w toczącym się przeciwko nim postępowaniu, oraz ustalił, że doszło do naruszenia art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (zwanej dalej „EKPC”), w którym gwarantuje się prawo do rzetelnego procesu sądowego. W sprawie *Sahin przeciwko Niemcom* ten Trybunał ustalił, że niewysłuchanie opinii dziecka stanowiło istotne naruszenie, oraz zaznaczył, iż sąd krajowy musi podjąć znaczne działania w celu zapewnienia bezpośredniego kontaktu z dzieckiem oraz że tylko w ten sposób można zapewnić ochronę dobra dziecka.

3. Powyższe sprawy mogły mieć miejsce niemal w każdym państwie członkowskim Rady Europy. Ilustrują one potrzebę zwiększenia dostępu do wymiaru sprawiedliwości i lepszego traktowania dzieci w postępowaniach sądowych i pozasądowych, znaczenie pogłębiania wiedzy i świadomości przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości pracujących z dziećmi w tego rodzaju postępowaniach oraz zapewnienia im dostosowanych szkoleń w celu ochrony dobra dziecka, a także znaczenie dobrej organizacji wymiaru sprawiedliwości.

Kontekst

4. Niniejsze wytyczne stanowią bezpośrednią odpowiedź Rady Europy na rezolucję nr 2 w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku przyjętą na 28. Konferencji Europejskich Ministrów Sprawiedliwości (Lanzarote, w dniach 25–26 października 2007 r.), w której wezwano do przedstawienia konkretnych wytycznych dla państw członkowskich w tym obszarze. Tym samym Komitet Ministrów zalecił czterem organom Rady Europy sporządzenie wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom (zwanymi dalej „wytycznymi”), w których zaproponowane zostaną rozwiązania służące wsparciu państw członkowskich w ustanowieniu systemów sądowych uwzględniających szczególnie potrzeby dzieci w celu zapewnienia skutecznego i odpowiedniego dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości oraz skutecznego i odpowiedniego traktowania dzieci w ramach wymiaru sprawiedliwości w każdej jego sferze: cywilnej, administracyjnej lub karnej.

Metoda pracy

5. Mając na uwadze tę międzysektorową perspektywę, Rada Europy przyjęła innowacyjne, zintegrowane podejście skupiające trzy spośród głównych międzyrządowych komitetów Rady zajmujących się prawem cywilnym i administracyjnym (Europejski Komitet ds. Współpracy Prawnej – CDCJ), prawem karnym (Europejski Komitet Problematyki Przepięczności – CDPC), ogólnymi prawami człowieka (Komitet Sterujący ds. Praw Człowieka – CDDH), a także Europejską Komisję ds. Skuteczności Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ). Wytyczne sporządzono również w ścisłej współpracy z programem „Budowanie Europy

dla dzieci i z dziećmi” (*Building a Europe for and with children*), w ramach którego wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku uczyniono jednym z głównych filarów strategii Rady Europy na rzecz praw dziecka na lata 2009–2011.

6. W 2008 r. Rada Europy rozpoczęła prace w przedmiotowym zakresie, sporządzając cztery ekspertyzy, w ramach których oceniono wyzwania i przeszkody, przed jakimi stają dzieci na etapie dostępu do wymiaru sprawiedliwości na szczeblu krajowym we wszystkich sektorach systemu sądowego. Ekspertyzy te zostały przedstawione i wykorzystane jako podstawa dyskusji na konferencjach wysokiego szczebla Rady Europy, które odbyły się pod auspicjami szwedzkiego przewodnictwa Komitetu Ministrów, „Tworzenie Europy dla dzieci i z dziećmi – w kierunku strategii na lata 2009–2011” (w Sztokholmie, w dniach 8–10 września 2008 r.) i hiszpańskiego przewodnictwa Komitetu Ministrów, „Ochrona dzieci w europejskich systemach sądownictwa” (*Protection of children in European justice systems*) (w Toledo, w dniach 12–13 marca 2009 r.). Ustalenia ekspertyz i wnioski z konferencji umożliwiły opracowanie wytycznych i zapewniły cenne materiały dla grupy specjalistów ds. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku (CJ-S-CH), którą utworzono w celu przygotowania wytycznych w latach 2009–2010.

Proces opracowywania

7. Przedmiotowa grupa specjalistów składała się z 17 niezależnych specjalistów wybranych przez Radę Europy w porozumieniu z CDCJ, CDPC i CDDH na podstawie ich osobistego doświadczenia w zakresie praw dziecka przy jednoczesnym zachowaniu równowagi w zakresie specjalizacji (między prawem cywilnym i administracyjnym, karnym i prawem z zakresu praw człowieka), a także równowagi pod względem geograficznym i równowagi płci. Przewodniczącym grupy był Seamus Carroll (Irlandia) – przewodniczący CDCJ, wiceprzewodniczącą – mianowana przez CDPC Ksenija Turković (Chorwacja), a specjalistą naukowym – Ankie Vandekerckhove, specjalista ds. praw dziecka z Belgii.
8. Do grupy należeli sędziowie, adwokaci, prokuratorzy, pracownicy naukowcy, psychologowie, funkcjonariusze policji, pracownicy socjalni oraz przedstawiciele rządów państw członkowskich, dzięki czemu jej

skład miał charakter multidyscyplinarny. Wkład w prace grupy miało również szerokie grono obserwatorów, w tym przedstawiciele czołowych międzynarodowych organizacji międzyrządowych i pozarządowych.

9. Przed przekazaniem wytycznych do przyjęcia Komitetowi Ministrów w dniu 17 listopada 2010 r. ich projekt oraz uzasadnienie zbadał i zatwierdził CDCJ na swoim 85. posiedzeniu plenarnym, które odbyło się w dniach 11–14 października 2010 r. Zanim to nastąpiło, z tekstem zapoznali się CDPC i CDDH; tekst został następnie przez nie poparty na posiedzeniach plenarnych (które odbyły się odpowiednio w dniach 7–10 czerwca i 15–18 czerwca 2010 r.).

Konsultacje z zainteresowanymi stronami

10. W trakcie całego procesu opracowania zapewniono konsultacje dotyczące projektu wytycznych z różnymi zainteresowanymi stronami; przyjęły one formę stałych konsultacji społecznych w sprawie kolejnych projektów tekstu w okresie od października 2009 r. do maja 2010 r. W dniu 7 grudnia 2009 r. w Strasburgu zorganizowano wysłuchanie publiczne z czołowymi międzynarodowymi NGO i innymi zainteresowanymi stronami specjalizującymi się w prawach dziecka. W okresie od stycznia do maja 2010 r. państwom członkowskim, a także szeregowi wewnętrznych i zewnętrznych partnerów doręczono czwarty projekt wytycznych i najważniejsze punkty, umożliwiając im przedstawienie uwag. Grupa rozważyła otrzymane uwagi na etapie finalizowania prac nad tekstem, zapewniając w ten sposób przejrzysty proces przyjmowania tekstu uwzględniający poszczególne strony.

Konsultacje z dziećmi i młodzieżą

11. Zgodnie z zakresem zadań grupy specjalistów w 2010 r. Rada Europy zorganizowała również bezpośrednie konsultacje z dziećmi i młodzieżą w sprawie wymiaru sprawiedliwości. Około 30 partnerów z całej Europy wniosło wkład w to przedsięwzięcie, które polegało na sporządzeniu, przetłumaczeniu i rozpowszechnieniu kwestionariusza w 11 językach oraz na zorganizowaniu grup dyskusyjnych. Dr Ursula Kilkelly, irlandzki ekspert ds. praw dziecka, przeanalizowała dokładnie

3 721 odpowiedzi z 25 państw, które następnie zostały wzięte pod uwagę przez grupę specjalistów ds. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku na etapie finalizowania prac nad wytycznymi. Kluczowe zagadnienia obejmowały rodzinę, zaufanie (brak zaufania) do władz, konieczność traktowania dzieci i młodzieży z szacunkiem oraz znaczenie wysłuchania ich opinii¹.

12. Przedmiotowe konsultacje stanowiły pierwszą podjętą przez Radę Europy próbę bezpośredniego zaangażowania dzieci i młodzieży w proces sporządzania instrumentu prawnego; zostaną one rozszerzone o kolejne podobne działania w celu zapewnienia istotnego uczestnictwa dzieci i młodzieży w pracach normatywnych organizacji. Konsultacje przeprowadzono, korzystając z hojnego wsparcia finansowego ze strony rządu Finlandii.
13. Na etapie opracowania tekstu dokonano wielu zmian w celu dopilnowania, aby w wytycznych uwzględniono potrzeby dzieci; zareagowano również na to, jak dzieci opisywały system sądownictwa. Podsumowując, dołożono autentycznych starań w celu dopilnowania, aby opinie te zostały uwzględnione pod kątem szczegółowości, zakresu i zasadności wytycznych.
14. W szczególności opinie dzieci wykorzystano w celu:
- wsparcia stopnia i sposobu uznania w wytycznych prawa dzieci do bycia wysłuchanymi, do otrzymywania informacji o ich prawach, do posiadania niezależnego przedstawicielstwa i do skutecznego uczestnictwa w decyzjach podejmowanych w odniesieniu do nich. W tym kontekście wzmocniono brzmienie wszystkich odpowiednich sekcji. Przykładowo w wytycznych wymaga się obecnie, aby sędziowie przestrzegali prawa wszystkich dzieci do bycia wysłuchanymi we wszystkich kwestiach mających na nie wpływ oraz aby stosowane środki były dostosowane do poziomu zrozumienia dziecka i jego zdolności przekazywania informacji, a także aby w ramach stosowanych środków uwzględniano okoliczności sprawy;
 - dopilnowania, aby wytyczne zawierały odpowiedni przepis, zgodnie z którym dzieci powinny rozumieć, jaką wagę przykładają do ich opinii, oraz zgodnie z którym powinny otrzymywać w tym zakresie informację zwrotną;

1. Sprawozdanie jest dostępne na stronie internetowej www.coe.int/childjustice.

- wzmocnienia zawartego w wytycznych przepisu dotyczącego zapewnienia dzieciom wsparcia zanim dojdzie do kontaktu z systemem sądownictwa, w jego trakcie i po jego zakończeniu. Szczególną uwagę poświęcono roli rodziców i osób, którym dzieci ufają (np. sekcja dotycząca dzieci i policji);
- udzielenia wsparcia w zakresie zapewnienia wyraźnego prawa dostępu do niezależnych i skutecznych mechanizmów rozpatrywania skarg we wszystkich częściach systemu sądownictwa, wspierania specjalizacji wśród wszystkich osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości oraz wymagania odpowiedniego przeszkolenia od wszystkich osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości, którzy mają kontakt z dziećmi. Kwestie te uznano za kluczowe dla rozwiązania problemu braku zaufania do władz wyrażonego przez dzieci w czasie konsultacji;
- wzmocnienia przepisu dotyczącego kwestii poufności w zakresie kontaktów nawiązywanych z dziećmi przez osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości;
- promowania w stosownych przypadkach konsultacji i partnerstwa z dziećmi w obrębie funkcjonowania systemu sądownictwa w odniesieniu do dzieci, a także rozwoju i przeglądu prawa, polityki i praktyki.

Struktura i treść

- 15.** Wytyczne nie są instrumentem wiążącym. O ile w wytycznych często używa się różnych form trybu przypuszczającego „powinien” w przypadku odniesień do istotnych zasad zaczerpniętych z wiążącego instrumentu prawnego, to – niezależnie od tego, czy jest nim instrument Rady Europy, czy inny instrument międzynarodowy – stosowania różnych form trybu przypuszczającego „powinien” nie należy rozumieć jako umniejszania skutku prawnego danego wiążącego instrumentu.
- 16.** Wytyczne opierają się na obowiązujących normach międzynarodowych, europejskich i krajowych. Motywem przewodnim wytycznych jest dobro dziecka, ponieważ uwzględnia się w ich ramach podstawowe zasady określone w EKPC i w powiązanim orzecznictwie Trybunału oraz w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. W wytycznych

promuje się i chroni między innymi prawa dzieci do informacji, do bycia reprezentowanymi i do uczestnictwa w postępowaniach sądowych i pozasądowych, a także przewiduje się w nich miejsce dla dzieci oraz możliwość ich wysłuchania w ramach wymiaru sprawiedliwości na wszystkich etapach postępowania. Ponieważ wytyczne są narzędziem praktycznym, przedstawia się w nich również dobre praktyki i proponuje praktyczne rozwiązania w celu wyeliminowania niespójności i luk w prawie. Przykładowo podejmuje się w nich kwestię szczególnych technik słuchania dzieci (w tym otoczenie sali rozpraw). Celem wytycznych nie jest jedynie przedstawienie zasad; mają one także pełnić rolę poradnika praktycznego dotyczącego wdrażania i rozwoju norm uzgodnionych i wiążących na poziomie międzynarodowym.

- 17.** Zgodnie z zakresem zadań grupy specjalistów ds. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku struktura tekstu wytycznych bazuje na różnych zasadach mających zastosowanie przed postępowaniem, w jego trakcie i po jego zakończeniu.
- 18.** Zwraca się uwagę tych państw członkowskich Rady Europy, które rozważają opracowanie ustawodawstwa dotyczącego uczestnictwa dzieci w postępowaniach sądowych i pozasądowych, na odpowiednie zasady, normy i uznane dobre praktyki zawarte w wytycznych².

² Informacje na temat prac Rady Europy dotyczących wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku i postępów w tym zakresie są dostępne na stronie internetowej www.coe.int/childjustice.

Wprowadzenie

19. Na przestrzeni ostatnich kilku dziesięcioleci szereg organizacji publicznych i prywatnych, rzeczników praw obywatelskich, decydentów i innych podmiotów dążyło do zapewnienia sytuacji, w której dzieci³ są świadome swoich praw oraz w której prawa te są umacniane w ich codziennym życiu. Mimo niedawnych obchodów 60-lecia EKPC i 20-lecia Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka z praktyki na szczeblu krajowym, regionalnym i międzynarodowym zbyt często wynika, że prawa dzieci są nadal łamane.
20. Dzieci mogą mieć kontakt z postępowaniem sądowym lub pozasądowym w różnych sytuacjach: gdy ich rodzice się rozwodzą lub walczą o prawo pieczy nad nimi, gdy dzieci popełniają przestępstwa, są świadkami lub ofiarami przestępstw, wnoszą o udzielenie azylu itp. Dzieci są osobami posiadającymi prawa i w tym kontekście konieczne jest wprowadzenie procedur bardziej przyjaznych dzieciom, które pozwolą na udzielenie im najlepszego wsparcia w sytuacjach, w których muszą bronić swoich praw w drodze postępowania sądowego lub pozasądowego⁴.
21. Dzieci napotykać liczne przeszkody natury prawnej, społecznej, kulturowej i ekonomicznej w uzyskaniu dostępu do sądu, z których prawdopodobnie najważniejszą jest brak zdolności prawnej. Bardzo często dzieci są reprezentowane prawnie przez rodziców lub opiekunów. Jeżeli jednak przedstawiciel prawny nie chce lub nie jest w stanie występować w ich imieniu, zaś właściwe organy publiczne nie wszczynają procedury, dzieci często nie mają jak bronić swoich praw lub podejmować działań przeciwko naruszeniom. W takich sytuacjach oraz jeżeli właściwy organ nie wyznaczył specjalnego przedstawiciela, dzieci nie mogą korzystać z podstawowego prawa do wniesienia sprawy do sądu,

3. Osoby do 18 roku życia.

4. U. Kil Kelly, „Youth courts and children’s rights: the Irish experience” (Sądy dla nieletnich a prawa dziecka z perspektywy irlandzkiego doświadczenia), w: *Youth Justice*, s. 41: „Za sprawą przyjętej w 1989 r. Konwencji o prawach dziecka wzmocniono tę ochronę, przewidując szereg norm w zakresie sprawiedliwości proceduralnej, w których uznaje się nie tylko prawo dziecka do rzetelnego procesu, ale również potrzebę dostosowania przebiegu procesu do potrzeb i praw dzieci”.

mimo że EKPC zawiera szereg podstawowych zasad w tym zakresie (zob. art. 6 zawierający między innymi prawo do rzetelnego procesu sądowego). Ponadto, chociaż Konwencja obejmuje prawa człowieka odnoszące się do „wszystkich”, wniesienie sprawy do sądu jest szczególnie trudne dla dzieci. Mimo że określone orzecznictwo Trybunału obejmuje kwestie praw dzieci, sądy – zarówno krajowe, jak i międzynarodowe – rzadko są dla dzieci dostępne, a postępowanie wszczynają zazwyczaj w ich imieniu dorośli⁵. W wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom należy zatem rozwiązać problem dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości⁶.

22. Celem wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom jest rozwiązanie kwestii statusu i pozycji dzieci oraz sposobu ich traktowania w postępowaniach sądowych i pozasądowych. Jednak przed wniesieniem sprawy do sądu najlepszym rozwiązaniem dla dobra dziecka może okazać się zastosowanie alternatywnych metod rozwiązywania sporów, takich jak mediacja. Wytyczne obejmują zarówno postępowania sądowe, jak i pozasądowe.
23. Celem wytycznych jest pobudzenie dyskusji na temat realizacji praw dziecka w praktyce oraz zachęcenie państw członkowskich do podejmowania dalszych działań w kierunku urzeczywistniania tych praw i eliminowania istniejących luk. Wytyczne nie mają na celu wpływu na kwestie z zakresu prawa materialnego lub materialnych praw dziecka; nie mają one też prawnie wiążącego charakteru. Większość wytycznych wymagać będzie jedynie zmiany podejścia w odniesieniu do uwzględnienia poglądów i potrzeb dzieci.
24. Wytyczne mają również służyć państwom członkowskim jako praktyczny sposób dostosowania ich systemów sądowych i pozasądowych do szczególnych potrzeb dzieci w obrębie procedur wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, administracyjnych i cywilnych, niezależnie statusu lub zdolności dzieci. Ponadto z wytycznych należy korzystać w odniesieniu do konkretnych obszarów prawa, takich jak obowiązujące w szeregu państw członkowskich prawo z zakresu ochrony młodzieży.

25. W tym kontekście w przedmiotowych wytycznych dąży się do ułatwienia wdrożenia zasad przewodnich Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Podobnie wszystkie prawa określone w EKPC i potwierdzone przez Trybunał mają zastosowanie z taką samą mocą do dzieci, jak do osób dorosłych.
26. Ze względu na istnienie ogromnego rozdźwięku między wspomnianymi przepisami a rzeczywistymi prawami dzieci, uzasadnienie zawiera liczne odniesienia do dobrych praktyk – faktycznych i zapisanych w przepisach, które odnaleziono w państwach członkowskich i w orzecznictwie. Wytyczne mogą służyć jako źródło przydatnych informacji i inspiracji.

5. F. Tulkens, *International justice for children* (Międzynarodowy wymiar sprawiedliwości na rzecz dzieci), monografia nr 3, Wydawnictwo Rady Europy, 2009 r., s. 17–33.

6. Jest to tym bardziej konieczne, że do zakresu zadań grupy specjalistów ds. wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku należy ustalanie istniejących w tym obszarze luk.

Uzasadnienie

Preambuła

27. Wiodące organizacje międzynarodowe zajmujące się prawami człowieka, takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych i Rada Europy, opracowały już istotne normy i wytyczne dotyczące praw dziecka. Zostaną one uwzględnione w odpowiednim miejscu. W preambule wspomina się normy, które są szczególnie istotne w tym obszarze, nie zabraniając państwom członkowskim wprowadzania lub stosowania wyższych norm lub korzystniejszych środków. W wytycznych wzywa się również państwa członkowskie do przyspieszenia ratyfikacji właściwych konwencji Rady Europy dotyczących praw dziecka. Jest to środek praktyczny, wynikający z faktu, że wiele z tych instrumentów nie zostało ratyfikowanych przez znaczną liczbę państw⁷.

I. Zakres i cel

28. Zakres i cel instrumentu omówiono w pkt 1–3. Jak już wskazano, wytyczne mają zastosowanie do prawa karnego, cywilnego lub administracyjnego, a ich celem jest dopilnowanie, aby wszystkie prawa dzieci w tego rodzaju postępowaniach były w pełni przestrzegane przy jednoczesnym zachowaniu odpowiedniej równowagi z prawami innych zaangażowanych stron.

II. Definicje

29. Definicja terminu „dziecko” została sformułowana zgodnie z art. 1 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka i art. 1 ust. 1 Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci (ETS nr 160). W EKPC prawa przyznaje się „wszystkim”, nie wykluczając osób, które nie ukończyły 18 roku życia. Mogą występować przypadki, w których

7. Dokument Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (AS/Jur (2009)40) „The specificity and added value of the *acquis* of the Council of Europe treaty law” (Specyfika i wartość dodana dorobku prawa traktatowego Rady Europy).

osoby, która nie ukończyła 18 roku życia, nie uznaje się za dziecko, przykładowo w przypadkach emancypacji istniejącej w szeregu państw członkowskich.

- 30.** Definicja terminu „rodzic” w lit. b) obejmuje wszystkie osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska; nie są to zawsze tylko rodzice biologiczni, ale również inne osoby, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, takie jak opiekunowie lub wyznaczeni przedstawiciele prawni.
- 31.** Chociaż wymiar sprawiedliwości „przyjazny dziecku” został zdefiniowany w lit. c), w tekście należało się również na to, żeby jego zakres wychodził poza faktyczny system sądownictwa i postępowanie sądowe. Termin ten kierowany jest do wszystkich osób mających – z racji swojego zawodu – kontakt z dziećmi w postępowaniach sądowych i pozasądowych. Odpowiedzialność za czynienie wymiaru sprawiedliwości bardziej przyjaznym dziecku spoczywa również na takich sektorach, jak policja czy służby świadczące usługi społeczne i w zakresie zdrowia psychicznego. W ramach wytycznych dąży się do zapewnienia sytuacji, w której wszyscy ci przedstawiciele poszczególnych zawodów znają prawa dziecka i sumiennie ich przestrzegają.

III. Podstawowe zasady

A. Uczestnictwo⁸

- 32.** Zasada uczestnictwa, zgodnie z którą dzieci mają prawo do wyrażania swoich opinii i poglądów we wszystkich dotyczących ich sprawach,

8. W celu uzyskania dalszych informacji zob. uwaga ogólna nr 12 dotycząca prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12 z dnia 1 lipca 2009 r.) oraz uwagi przedstawione w części IV sekcja D.3, prawo do bycia wysłuchanym. Zob. również zalecenie Komitetu Ministrów nr R (98) 8 w sprawie uczestnictwa dzieci w życiu rodzinnym i społecznym z dnia 18 września 1998 r., pkt. 4: „uczestnictwo ma decydujące znaczenie dla zabezpieczenia spójności społecznej oraz dla funkcjonowania w ramach ustroju demokratycznego przy poszanowaniu wartości społeczeństwa wielokulturowego oraz zasad tolerancji”; pkt 5: „uczestnictwo dzieci odgrywa kluczową rolę w kontekście umożliwienia im wywierania wpływu na ich własne życie, ponieważ uczestnictwo oznacza nie tylko zaangażowanie w funkcjonowanie instytucji i podejmowanie decyzji, ale stanowi przede wszystkim ogólną zasadę demokratyczną, która ma znaczenie dla wszystkich dziedzin życia rodzinnego i społecznego”. Zob. ponadto Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba): wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24724/94, pkt 83, oraz wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24888/94, pkt 85: „[...] art. 6, rozumiany jako całość, przyznaje oskarżonemu prawo do skutecznego uczestnictwa w prowadzonym przeciwko niemu procesie karnym”.

stanowi jedną z zasad przewodnich Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka⁹. Chociaż nie oznacza to, że opinia dziecka ma zawsze wiążący charakter, zgodnie z treścią wytycznych opinie dziecka muszą być poważnie brane pod uwagę i traktowane z należytyym szacunkiem, odpowiednio do wieku i dojrzałości dziecka oraz odpowiednio do okoliczności danej sprawy, z zastrzeżeniem przepisów krajowego prawa procesowego.

- 33.** Określenia „zdolne do kształtowania swych własnych poglądów”¹⁰ nie należy postrzegać jako ograniczenia, ale jako zobowiązanie odpowiednich organów do przeprowadzenia możliwie najbardziej gruntownej oceny zdolności dziecka w tym zakresie. Zamiast zbyt łatwo uznawać dziecko za niezdolne do kształtowania własnych opinii, państwa powinny wychodzić z założenia, że dziecko dysponuje tego rodzaju zdolnością. To nie dziecko jest zobowiązane do wykazania, że taka zdolność istnieje. Zgodnie z przepisami z zakresu praw dziecka w tekście części III, sekcja A.2, zwrócono uwagę na kluczową kwestię, tj. na fakt, że dzieci są osobami posiadającymi prawa.
- 34.** Państwom odradza się wprowadzanie ustandaryzowanych limitów wiekowych¹¹. Również w wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, stwierdza się, że „wiek nie powinien stanowić przeszkody dla przestrzegania prawa dziecka do pełnego uczestnictwa w procesie sądowym”¹².
- 35.** W kontekście spraw rodzinnych dzieci powinny zostać uwzględnione w dyskusjach przed podjęciem jakiejkolwiek decyzji, która ma wpływ na ich dobrostan obecnie lub w przyszłości. Odpowiedzialność za podjęcie wszelkich środków służących zapewnieniu udziału dziecka w postępowaniu sądowym spoczywa na osobie sędziego, który powinien upewnić się, że dzieci zostały skutecznie włączone do toczącego się postępowania, a ich ewentualna nieobecność wynika wyłącznie z faktu, że odmówiły one wzięcia udziału w tym postępowaniu lub nie osiągnęły dojrzałości i zrozumienia wymaganych do ich uczestnictwa.

9. Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, art. 12.

10. *Ibid.*, art. 12 ust. 1.

11. Uwaga ogólna nr 12 dotycząca prawa dziecka do bycia wysłuchanym, ust. 20–21 (CRC/C/GC/12 z dnia 1 lipca 2009 r.).

12. Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res 2005/20 z dnia 22 lipca 2005 r.), ust. 18.

Organizacje wolontariackie i rzecznicy praw dziecka również powinni podejmować wszelkie starania, aby zapewnić udział dzieci w postępowaniach sądowych z zakresu prawa rodzinnego i nie dopuścić do sytuacji, w której mogłyby one zostać postawione przed faktem dokonanym¹³.

W sprawie dotyczącej oskarżonego małoletniego, który dysponował niewielkim poziomem zrozumienia, Trybunał stwierdził, iż „w omawianym kontekście skuteczny udział zakłada, że oskarżony dysponuje dogłębnym zrozumieniem charakteru procesu sądowego i wiążących się z nim dla niego/dla niej konsekwencji oraz że zdaje sobie sprawę z wagi jakiegokolwiek kary, która może zostać wymierzona. Oznacza to, że oskarżony, korzystając w razie konieczności na przykład z pomocy tłumacza, prawnika, pracownika socjalnego lub przyjaciela, powinien być w stanie zrozumieć ogólny sens słów wypowiedzianych przed Trybunałem. Oskarżony powinien być w stanie śledzić wypowiedzi świadków oskarżenia i, jeżeli jest reprezentowany przez przedstawiciela prawnego, przedstawić reprezentującym go prawnikom własną wersję wydarzeń, wskazać wszelkie stwierdzenia, z którymi się nie zgadza, oraz przedstawić wszelkie fakty, które powinny zostać przytoczone w jego obronie¹⁴. Ponadto „konieczne jest, aby oskarżony był sądzony przed wyspecjalizowanym trybunałem, zdolnym do pełnego uwzględnienia i należytego wzięcia pod uwagę jakichkolwiek utrudnień, z jakimi ma on do czynienia, i odpowiedniego dostosowania przebiegu procedury¹⁵.

Podobnie w wyroku w sprawie *Sahin przeciwko Niemcom* Trybunał uznał w sprawie dotyczącej prawa pieczy nad dzieckiem, że „choć stwierdzenie, iż sądy krajowe są zawsze zobowiązane do wysłuchania opinii dziecka w kwestii utrzymywania kontaktów z rodzicem niesprawnym nad nim pieczy podczas rozprawy sądowej, byłoby

zbyt daleko posunięte, to jednak decyzja w tej kwestii jest uzależniona od konkretnych okoliczności danej sprawy i powinna zostać podjęta po należyтым uwzględnieniu wieku i stopnia dojrzałości danego dziecka¹⁶.

W innej sprawie dotyczącej prawa pieczy nad dzieckiem, *Hokkanen przeciwko Finlandii*, Trybunał uznał, że 12-letnia dziewczynka jest „dostatecznie dojrzała, aby jej poglądy mogły zostać wzięte pod uwagę, i w związku z tym decyzja w sprawie prawa do kontaktów nie powinna być sprzeczna z jej wolą¹⁷.

B. Dobro dziecka

- 36.** We wszystkich sprawach dotyczących dzieci należy mieć na względzie przede wszystkim dobro dziecka. Konieczne jest przeprowadzenie dokładnej oceny sytuacji. Niniejsze wytyczne wspierają rozwój multidyscyplinarnych metod oceny dobra dziecka, przyznając jednocześnie, że jest to złożony proces. Taka ocena jest dodatkowo utrudniona w przypadku, gdy zachodzi konieczność przeciwstawienia interesów dziecka interesom innych zaangażowanych stron, takich jak inne dzieci, rodzice, ofiary itp. Tego rodzaju działania powinny być prowadzone w profesjonalny sposób, w każdym przypadku indywidualnie.
- 37.** Przy podejmowaniu decyzji dotyczących dobra dziecka należy zawsze brać pod uwagę inne przysługujące dzieciom prawa, na przykład prawo do bycia wysłuchanym, prawo do ochrony przed przemocą, prawo do pozostania z rodzicami itp¹⁸. W takim przypadku należy stosować kompleksowe podejście.

13. Niektóre państwa członkowskie stosują sankcje karne wobec rodziców, którzy nie przestrzegają postanowień w zakresie prawa pieczy nad dzieckiem i kontaktów z dzieckiem, niezależnie od faktu, że to dziecko może być stroną, która odmawia zastosowania się do treści tych postanowień. W innych państwach rodzice, którzy nie wykonują decyzji sądu, mogą zostać poddani karze pozbawienia wolności, przy czym kary tej można uniknąć poprzez włączenie dziecka w podjęcie jakiegokolwiek decyzji w jego imieniu.

14. Europejski Trybunał Praw Człowieka (sekcja czwarta), wyrok z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie nr 60958/00 *S.C. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, pkt 29.

15. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *ibid.*, pkt 35.

16. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 8 lipca 2003 r. w sprawie nr 30943/96 *Sahin przeciwko Niemcom*, pkt 73.

17. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 23 września 1994 r. w sprawie nr 19823/92 *Hokkanen przeciwko Finlandii*, pkt 61.

18. W celu zapoznania się z praktycznymi wskazówkami zob. wytyczne Wysokiego Komisarza Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców dotyczące dobra dziecka z 2008 r. (www.unhcr.org/refworld/docid/148480c342.html).

38. Za zdumiewający należy uznać fakt, w jak niewielkim stopniu przestrzegana jest w ramach systemu sądenia nieletnich zasada „dobra dziecka” – w odróżnieniu do spraw z zakresu prawa rodzinnego. W wielu państwach członkowskich Rady Europy można zaobserwować niepokojącą tendencję do traktowania młodych sprawców wykroczeń jak osób dorosłych¹⁹. Nie ulega wątpliwości, że przestrzegane muszą być prawa wszystkich dzieci – dotyczy to również praw dzieci dopuszczających się naruszenia prawa. Stosowanie ściśle represyjnego podejścia jest niezgodne z głównymi zasadami obowiązującymi w odniesieniu do systemu sądenia nieletnich sformułowanymi w art. 40 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka²⁰. Działania o bardziej społeczno-edukacyjnym charakterze są w większym stopniu zgodne z tym instrumentem i okazują się również skuteczniejsze w praktyce²¹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł w szeregu spraw rodzinnych, że sądy krajowe powinny przeprowadzić ocenę trudnej kwestii, jaką jest dobro dziecka, w oparciu o uzasadnioną, niezależną i aktualną opinię psychologiczną oraz że dziecko, jeżeli jest to możliwe i zgodne z jego wiekiem i poziomem dojrzałości, powinno zostać wysłuchane przez psychologa i sąd w kwestiach dotyczących utrzymywania kontaktów, miejsca zamieszkania oraz prawa pieczy²².

W sprawie *Bronda przeciwko Włochom* Trybunał orzekł, że interesy dziecka przeważają nad interesami innych stron uczestniczących w postępowaniu: „[...] choć należy znaleźć złoty środek między sprzecznymi interesami S., chcącej pozostać ze swoimi rodzicami zastępczymi, a interesem członków jej rodziny biologicznej, którzy chcą, aby zamieszkała ona razem z nimi, Trybunał przypisuje szczególną wagę do nadrzędnego interesu dziecka, które – obecnie w wieku czternastu lat – zawsze

19. Zob. T. Hammarberg (www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints) (2009 r.).

20. Uwaga ogólna nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (CRC/C/GC/10 z dnia 25 kwietnia 2007 r.), pkt 71. Zob. również zalecenie Komitetu Ministrów nr R (87) 20 w sprawie reakcji społecznych wobec przestępczości młodocianych.

21. Uwaga ogólna nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (CRC/C/GC/10 z dnia 25 kwietnia 2007 r.).

22. Por. w szczególności Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie nr 25735/94 *Elsholz przeciwko Niemcom*, pkt 53, oraz wyrok z dnia 8 lipca 2003 r. w sprawie nr 31871/96 *Sommerfeld przeciwko Niemcom*, pkt 67–72. Zob. również częściowo odrębną opinię sędziego Ress popartą przez sędziów Pastor Ridurejo i Türmen w sprawie *Sommerfeld przeciwko Niemcom* (*ibid.*), pkt 2.

jednoznacznie stwierdzało, że nie chce opuszczać domu swoich rodziców zastępczych. W omawianej sprawie interesy S. przeważają nad interesami jej dziadków²³

Trybunał zajął podobne stanowisko we wspomnianym powyżej wyroku w sprawie *Sahin przeciwko Niemcom*: „W art. 8 od organów krajowych wymaga się dążenia do znalezienia złotego środka między interesami dziecka a interesami rodziców, przy czym przy podejmowaniu działań w tym zakresie należy zwrócić szczególną uwagę na kwestię dobra dziecka, które w zależności od charakteru i powagi rozpatrywanej sprawy może przeważać nad interesami rodziców. Rodzic nie może w szczególności mieć na podstawie art. 8 prawa do podjęcia działań, które mogłyby spowodować uszczerbek na zdrowiu dziecka lub zaszkodzić jego rozwojowi²⁴.”

W wyroku w sprawie *Pini i in. przeciwko Rumunii*, która dotyczyła adopcji, Trybunał, odnosząc się do braku zgody dziecka na jego adopcję przez rodzinę z innego państwa, orzekł, że: „w tego rodzaju kwestiach [...] interes dziecka może w zależności od charakteru i powagi danej sprawy przeważać nad interesem rodzica²⁵.”

C. Godność

39. Obowiązek poszanowania godności innej osoby stanowi główny wymóg praw człowieka, leżący u podstaw wielu istniejących instrumentów prawnych²⁶. Chociaż za istotny w tym kontekście można uznać szereg postanowień wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, szczególną uwagę należy zwrócić na zawarte w nich stwierdzenie, zgodnie z którym „każde dziecko jest unikalną i wartościową istotą ludzką, której przysługuje w związku z tym prawo do poszanowania i ochrony jej godności osobistej, szczególnych potrzeb, interesów i prywatności²⁷.”

23. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 9 czerwca 1998 r. nr 22430/93 *Bronda przeciwko Włochom*, pkt 62.

24. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 8 lipca 2003 r. w sprawie nr 30943/96 *Sahin przeciwko Niemcom*, pkt 66.

25. Europejski Trybunał Praw Człowieka (druga sekcja), wyrok z dnia 22 czerwca 2004 r. nr 78028/01 i 78030/01 *Pini i in. przeciwko Rumunii*, pkt 155.

26. Zob. na przykład preambuła do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, oraz preambuła do Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka i jej art. 40 ust. 1.

27. Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res 2005/20, 22 lipca 2005 r.), ust. III.8.a i I.6.

40. W treści sekcji C.2 przywołano postanowienia art. 3 EKPC.

D. Ochrona przed dyskryminacją

41. Również zakaz dyskryminacji stanowi zasadę dobrze ugruntowaną w przepisach międzynarodowych w zakresie ochrony praw człowieka. Przepisy art. 2 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka są uważane za jedną z zasad przewodnich w tym zakresie. W treści sekcji D.1 wymieniono szereg dobrze znanych przyczyn dyskryminacji.

42. W odniesieniu do szczególnej kwestii „rasy” Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) Rady Europy zawarła następujące stwierdzenie w ogólnych wytycznych politycznych nr 7 dotyczących krajowych przepisów w zakresie zwalczania rasizmu i dyskryminacji: „ponieważ wszystkie istoty ludzkie należą do tego samego gatunku, ECRI odrzuca teorie zakładające istnienie różnych »ras« ludzkich”. We wspomnianych wytycznych ECRI zastosowała jednak ten termin w celu zagwarantowania, że osoby, które są zwykle błędnie postrzegane jako należące do „innej rasy”, nie zostaną wyłączone z zakresu ochrony przyznawanej na mocy prawa.

43. W tym kontekście konieczne może okazać się objęcie specjalną ochroną niektórych kategorii dzieci znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji. W tekście wskazano niektóre z tych kategorii; lista ta nie jest jednak wyczerpująca, ponieważ nie można wykluczyć istnienia innych przyczyn dyskryminacji.

44. Innym istotnym czynnikiem sprzyjającym dyskryminacji w dziedzinie praw dzieci jest wiek i zdolność pojmowania. Osobami posiadającymi prawa są również bardzo małe dzieci lub dzieci, które nie dysponują w pełni rozwiniętą zdolnością pojmowania, aby mogły skutecznie dochodzić swoich praw. Aby skutecznie chronić takie dzieci przed przypad-

kami dyskryminacji, należy opracować alternatywne systemy przedstawicielstwa.

E. Rządy prawa²⁸

45. Nie podejmując próby zdefiniowania pojęcia „rządy prawa”²⁹, w sekcji E.1 i E.2 przedstawiono szereg elementów związanych z tym terminem. Wpływ na treść całego tekstu wywarła opinia Trybunału, zgodnie z którą „rządy prawa, jedna z podstawowych zasad społeczeństwa demokratycznego, jest nieodłączną częścią wszystkich artykułów Konwencji”³⁰. W związku z tym wpływ tej zasady powinien być odczuwalny we wszystkich postępowaniach z udziałem dzieci.

46. Zasada rządów prawa ustanawia m.in. podstawową zasadę, zgodnie z którą każdy człowiek jest zobowiązany do przestrzegania wyraźnie określonych i ogłoszonych publicznie przepisów oraz dysponuje możliwymi do wyegzekwowania prawami. Zasada ta obowiązuje niezależnie od wieku danej osoby – tym samym od państw członkowskich oczekuje się, że będą wspierać prawa podstawowe wszystkich osób, w tym również dzieci, oraz ich przestrzegać. Zastosowanie zasady rządów prawa w odniesieniu do dzieci wiąże się m.in. z koniecznością zapewnienia egzekwowania prawa domniemania niewinności oraz prawa do rzetelnego procesu sądowego, w tym niezależnej pomocy prawnej, skutecznego dostępu do prawnika bądź innej instytucji lub podmiotu, który zgodnie z prawem krajowym jest odpowiedzialny za obronę praw dzieci.

28. Zob. również sprawozdanie sekretariatu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka „Access of children to justice – Specific focus on the access of children to the European Court of Human Rights” (Dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości – Szczególne uwzględnienie dostępu dzieci do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) oraz orzecznictwo Trybunału w sprawach dotyczących dostępu dzieci do krajowego wymiaru sprawiedliwości przedstawione w publikacji „Compilation of texts related to child-friendly justice” (Zbiór dokumentów dotyczących wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku), Dyrekcja Generalna Praw Człowieka i Obrotu Prawnego, 2009 r., s. 11–19.

29. Brian Z. Tamanaha przypisał autorstwo tego pojęcia Arystotelesowi: „Lepiej, aby funkcjonowanie społeczeństwa było regulowane przez rządy prawa, niż żeby miał to robić jeden z obywateli”, dodając „tak więc nawet osoby stojące na straży prawa są zobowiązane go przestrzegać”. Cytat zaczerpnięty z Tom Bingham, *The Rule of Law*, Allen Lane, Penguin Group, 2010 r., s. 3.

30. Wyrok z dnia 22 listopada 2007 r. w sprawie nr 22603/02 *Ukraine–Tyumen przeciwko Ukrainie*, pkt 49.

47. Zasady *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*, stanowiące fundament systemu prawa karnego w demokracji, mają zastosowanie do dzieci w takim samym stopniu, jak do osób dorosłych³¹. W niektórych państwach członkowskich można jednak zaobserwować tendencję do podejmowania daleko idących interwencji, w tym stosowania kary pozbawienia wolności, w przypadku antyspołecznych – choć nie stanowiących przestępstwa – zachowań ze strony dzieci. Pod pretekstem ochrony społeczeństwa przed antyspołecznym zachowaniem włącza się dzieci do programów interwencyjnych w sposób, który nie byłby tolerowany, gdyby został zastosowany wobec osób dorosłych. Nie zawsze obowiązują standardowe gwarancje prawne, takie jak ciężar dowodu przypisany państwu i prawo do rzetelnego procesu sądowego. W wielu państwach podstawowe zasady prawa w sprawach karnych nie są stosowane wobec dzieci w pełni, jak ma to miejsce w przypadku osób dorosłych. Dzieci są wciąż karane za tzw. przestępstwa związane ze statusem młodocianego (czyny, które zgodnie z obowiązującym prawem nie są uznawane za przestępstwa i za popełnienie których osoba dorosła nie poniosłaby kary)³².

48. Aby zapewnić efektywne i odpowiednie przestrzeganie zasady rządów prawa, w szczególności w odniesieniu do dzieci, państwa członkowskie są zobowiązane na mocy przepisów sekcji E.3 do wprowadzenia lub utrzymywania niezależnych i skutecznych mechanizmów rozpatrywania skarg, biorąc pod uwagę konieczność dostosowania ich do wieku i poziomu zrozumienia danego dziecka.

IV. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu

A. Ogólne elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku

49. Wymienione elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku są istotne dla wszystkich możliwych podmiotów w postępowaniu sądowym

31. EKPC, art. 7, Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, art. 40 ust. 2 lit. a).

32. Zob. Sieć informacyjna ds. praw dziecka (ang. CRIN – Child Rights Information Network) Sprawozdanie dotyczące przestępstw związanych ze statusem młodocianego pod adresem http://www.crin.org/docs/Status_Offenses_doc_2_final.pdf.

i poza nim oraz obowiązują niezależnie od statusu dziecka, obejmując również specjalne grupy dzieci w szczególnie trudnej sytuacji.

1. Informacje i porady

50. Od momentu pierwszej styczności z systemem sądownictwa i na każdym etapie toczącego się postępowania, w każdym indywidualnym przypadku, dziecko powinno otrzymać wszystkie istotne i niezbędne informacje³³. Prawo to przysługuje w równym stopniu dzieciom będącym ofiarami, jak również dzieciom będącym domniemanymi sprawcami przestępstw lub występującymi jako jakakolwiek zainteresowana lub pokrzywdzona strona³⁴. Mimo że przedstawienie dziecku odpowiednich informacji przy jego pierwszej styczności z właściwymi organami nie zawsze jest praktyczne, należy to zrobić możliwie jak najszybciej. W niektórych sytuacjach dzieciom nie należy jednak przekazywać określonych informacji (gdy jest to sprzeczne z dobrem dziecka).

51. Dzieci należy poinformować o przysługujących im prawach³⁵, a także o instrumentach, z których mogą skorzystać w celu skutecznego egzekwowania tych praw lub – w razie konieczności – w celu obrony³⁶. Przekazanie takich informacji stanowi pierwszy warunek ochrony tych praw. Wytyczna nr 1 w części IV sekcja A.1 zawiera szczegółowy, chociaż nie wyczerpujący, wykaz informacji, które należy przekazać dzieciom i ich rodzicom.

52. Może zdarzać się, że dzieci są informowane w sposób nieobiektywny i niepełny. Możliwe jest, że rodzice nie zawsze podzielą się z nimi wszystkimi istotnymi informacjami, a informacje, które zdecydują się im przekazać, mogą nie być obiektywne. W tym kontekście szczególnie istotną rolę odgrywają prawnicy reprezentujący dzieci, rzecznicy dzieci i przedstawiciele służb prawnych działających na rzecz dzieci.

33. Odpowiedzialność za wykonanie tego ważnego zadania spoczywa na rzecznikach dzieci i organizacjach zajmujących się prawami dzieci.

34. Prawo to zostało również uwzględnione w szeregu instrumentów, takich jak Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (art. 13 ust. 1; art. 37 lit. d), art. 40 ust. 2 lit. b) ppkt (ii), art. 42), wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res. 2005/20 z dnia 22 lipca 2005 r., sekcja VII) oraz Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci (ETS nr 160, art. 3).

35. Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, art. 42.

36. Informacje te nie powinny ograniczać się do informacji o ściśle prawnym charakterze, ale powinny uwzględniać również np. informacje na temat istnienia takich podmiotów, jak rzecznik lub inne służby zajmujące się dziećmi.

53. W wytycznej nr 2 potwierdzono prawo dziecka do uzyskiwania informacji i porad w zrozumiałym dla niego języku, dostosowanych do jego wieku, dojrzałości i zdolności.
54. W przypadku informacji dotyczących systemu proceduralnego należy przekazać szczegółowe informacje na temat przebiegu procedury, statusu i roli dziecka, sposobu przeprowadzania przesłuchania, przewidywanego harmonogramu postępowania, znaczenia i wagi wszelkich składanych zeznań, konsekwencji związanych z podjęciem określonych działań itp. Dzieci muszą zdawać sobie sprawę z tego, co dzieje się w trakcie postępowania, w jaki sposób sytuacja może lub mogłaby się rozwinąć, jakie mają możliwości działania, oraz z jakimi konsekwencjami może wiązać się zastosowanie tych działań. Dzieci należy poinformować o możliwości skorzystania z rozwiązań alternatywnych wobec postępowania sądowego. W niektórych przypadkach mediacja może być bardziej odpowiednim rozwiązaniem niż interwencja sądu, podczas gdy w innych okolicznościach wniesienie sprawy do sądu może zapewnić dziecku lepsze gwarancje. Dziecku należy wyraźnie wyjaśnić odmienne konsekwencje każdego z tych rozwiązań, aby było ono w stanie podjąć świadomą decyzję w tej kwestii, choć wcale nie musi być decydem w każdym przypadku. Takie informacje można również przekazać za pośrednictwem różnego rodzaju przyjaznych dziecku materiałów zawierających stosowne informacje prawne (wytyczna nr 4).
55. Wytyczna nr 5 nakłada obowiązek szybkiego i bezpośredniego przekazywania dziecku i jego rodzicom informacji na temat wszelkich zarzutów względem dziecka, a także informacji na temat praw, jakie w takich przypadkach przysługują dziecku. Dziecko musi również otrzymać informacje na temat decyzji prokuratora, istotnych wydarzeń, które miały miejsce po zakończeniu postępowania sądowego, oraz tego, w jaki sposób zostanie rozstrzygnięta dana sprawa. Należy również przekazywać informacje na temat możliwych mechanizmów rozpatrywania skarg, dostępnych systemów pomocy prawnej oraz kwestii związanych z przedstawicielstwem prawnym lub innego rodzaju porad, do uzyskania których dzieci są uprawnione. Przy wydawaniu wyroku jego uzasadnienie należy przedstawić w sposób, który będzie w pełni zrozumiały dla dziecka. Kwestia ta jest szczególnie

istotna w przypadku dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych lub dzieci o słabo rozwiniętej umiejętności czytania i pisanie³⁷.

56. W kontekście transgranicznego prawa cywilnego oraz transgranicznych sporów rodzinnych należy przekazać dziecku – w zależności od jego dojrzałości i poziomu zrozumienia – istotne informacje prawne dotyczące dostępu do wymiaru sprawiedliwości w różnych jurysdykcjach oraz wpływu postępowania sądowego na jego życie. Dzieci napotykać na szczególne trudności, jeżeli dochodziło wcześniej do konfliktu rodzinnego lub przypadków znęcania się.

W sprawie *V.* oraz w sprawie *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Trybunał odnotował, że skuteczny udział w postępowaniu sądowym zakłada, iż oskarżony dysponuje dogłębnym zrozumieniem charakteru procesu sądowego, w tym zdaje sobie sprawę z wagi jakiegokolwiek kary, która może zostać wymierzona. W związku z tym nieletni oskarżeni muszą być w każdym przypadku reprezentowani przez wykwalifikowanych prawników dysponujących doświadczeniem w prowadzeniu spraw z udziałem dzieci³⁸.

W niektórych państwach członkowskich Rady Europy dzieciom i młodzieży oferuje się możliwość skorzystania z usług prywatnych lub subsydiowanych, w ramach których mogą uzyskać informacje na temat ogólnie rozumianych praw dziecka lub podstawowe informacje dotyczące kwestii prawnych istotnych z punktu widzenia ich konkretnej sprawy lub sytuacji. W niektórych państwach członkowskich, takich jak Belgia i Holandia, ustanowiono „punkty ds. ochrony praw dzieci”³⁹, za pośrednictwem których dziecko może skontaktować się z prawnikiem, uzyskać wsparcie w egzekwowaniu swoich praw (na przykład poprzez przekazanie sędziemu pisma z wnioskiem o wysłuchanie w danej sprawie) itp.

37. W niektórych przypadkach może zachodzić konieczność przetłumaczenia istotnych informacji na zrozumiały dla dziecka język (język obcy, pismo Braille'a lub inny), tak jak ma to miejsce w przypadku osób dorosłych; dziecku należy również wyjaśnić oficjalną terminologię prawną, aby było ono w stanie w pełni zrozumieć jej znaczenie.

38. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba) wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie nr 24724/94 *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, pkt 88, oraz wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r. w sprawie nr 24888/94 *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, pkt 90.

39. „Kinderrechtswinkel” w Gandawie i Brugii oraz „Service Droits des jeunes” w większości większych miast we francuskojęzycznej części Belgii.

2. Ochrona życia prywatnego i rodzinnego

- 57.** Jak określono w szeregu instrumentów, konieczne dla dziecka może być zachowanie anonimowości i ochrona danych osobowych w kontekście środków masowego przekazu⁴⁰. IW tym względzie na szczególne wyróżnienie zasługuje Konwencja Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (ETS nr 108)⁴¹, w której podaje się wykaz powszechnie uznanych norm dotyczących w szczególności gromadzenia i przetwarzania danych oraz jakości danych. Tak jak w przypadku EKPC, dzieciom przysługują wszystkie prawa w ramach tej Konwencji, mimo że nie zawiera ona wyraźnego odniesienia do praw dziecka. Ponadto w art. 6 Konwencji przewiduje się szczególne gwarancje w przypadku danych szczególnie chronionych, takich jak dane osobowe związane z wyrokami skazującymi za przestępstwo. Inne kategorie danych mogłyby być definiowane jako szczególnie chronione w prawie krajowym lub traktowane jako takie przez organy publiczne, co umożliwiłoby lepszą ochronę prywatności dzieci. Przykładowo w jednym instrumencie⁴² wymienia się następujące kategorie: postępowania dyscyplinarne, rejestrowanie przypadków przemocy, opieka medyczna w szkole, orientacja szkolna, kształcenie specjalne dla osób niepełnosprawnych, pomoc społeczna dla dzieci z ubogich rodzin.
- 58.** W swojej uwadze ogólnej nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich⁴³ Komitet Praw Dziecka NZ zaleca między innymi prowadzenie postępowań przy drzwiach zamkniętych, zachowanie poufności informacji z rejestrów, wydawanie

40. Przykładowo w art. 11 ust. 3. Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi (CETS nr 197) podejmuje się kwestię prywatności i chroni się dane osobowe, jednocześnie nakładając państwa do utworzenia środków regulacji w odniesieniu do prasy. Część X pkt 27 wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res 2005/20, z dnia 22 lipca 2005 r.) stanowi: „Informacje dotyczące uczestnictwa dziecka w postępowaniu karnym powinny być chronione. Można to osiągnąć poprzez utrzymanie poufności i zawężenie dostępu do informacji, które mogłyby prowadzić do identyfikacji dziecka, które w postępowaniu karnym występuje jako pokrzywdzony lub świadek”. Kwestię tę poruszono również we wzorcowych regułach minimalnych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (reguły pekińskie, 1985 r., art. 8): „prawa nieletniego do prywatności przestrzega się na wszystkich etapach w celu uniknięcia szkodzenia dziecku wskutek nieuzasadnionego upublicznienia lub procesu napiętnowania. Zasadniczo nie publikuje się żadnych informacji, które mogą doprowadzić do identyfikacji nieletniego przestępcy”.

41. Instrument ten ma wymiar globalny, ponieważ mogą przystępować do niego państwa niebędące państwami członkowskimi Rady Europy, jeżeli ich ustawodawstwo spełnia wymogi Konwencji.

42. Opinia 2/2009 Grupy Roboczej UE ds. Ochrony Danych w sprawie ochrony danych osobowych dzieci (Ogólne wytyczne i szczególny przypadek szkół).

43. Uwaga ogólna nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich (CRC/C/GC/10, z dnia 25 kwietnia 2007 r.).

wyroków bez ujawniania tożsamości dziecka itp. Trybunał przyjmuje możliwość rozpatrywania spraw za zamkniętymi drzwiami, jeżeli wymaga tego dobro dziecka lub jego prywatność⁴⁴, a w wytycznej nr 9 przypomina się państwom członkowskim o tej dobrej praktyce. Zasadę tę należy jednak pogodzić z zasadą swobodnego dostępu do postępowań sądowych, która obowiązuje w wielu państwach członkowskich.

- 59.** Inne możliwe sposoby ochrony prywatności w mediach obejmują między innymi przyznanie anonimowości lub pseudonimu, stosowanie zasłon lub zniekształcanie głosu, usuwanie z wszystkich dokumentów imion i nazwisk oraz innych elementów, które mogą umożliwić identyfikację dziecka, zakazanie wszelkich form rejestrowania (robienia zdjęć, nagrań audio, nagrań wideo) itp.
- 60.** Państwa członkowskie mają obowiązek działania w tym zakresie. W wytycznej nr 7 ponownie podkreśla się, że ze względu na fakt, iż jakakolwiek szkoda wyrządzona po publikacji imion i nazwisk lub zdjęć ma często charakter nieodwracalny, podstawowe znaczenie ma monitorowanie prawnie wiążących lub zawodowych kodeksów postępowania dotyczących prasy.
- 61.** Chociaż wiodącą zasadą pozostaje zasada, zgodnie z którą informacje umożliwiające identyfikację pozostają niedostępne dla ogółu społeczeństwa i prasy, mogą występować sytuacje, w których wyjątkowo korzystne dla dziecka może okazać się ujawnienie sprawy lub nawet nadanie jej szerokiego rozgłosu, na przykład w przypadku uprowadzenia dziecka. Podobnie publiczne ujawnienie może przynieść korzyści w danej sprawie, prowadząc do uzyskania poparcia lub podniesienia świadomości.
- 62.** Kwestia prywatności jest szczególnie istotna w przypadku określonych środków ukierunkowanych na wyeliminowanie antyspołecznego zachowania dzieci. Mówiąc dokładniej, wdrożenie w Wielkiej Brytanii tak zwanych nakazów dotyczących zachowań antyspołecznych (ang. ASBO – Anti-Social Behaviour Orders), w tym strategia „publicznego napiętnowania” świadczy o tym, że w takich sprawach nie zawsze zataja się dane osobowe przed ogółem społeczeństwa. W wytycznej nr 10 nakłada się ścisły obowiązek w tym zakresie na wszystkie osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości i pracujące z dziećmi, z wyjątkiem sytuacji, w których istnieje ryzyko szkodzenia dziecku (zob. art. 12 Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym

44. Regulamin Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, art. 63.

wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201).

W sprawie *B. i P. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Trybunał zdecydował, że postępowanie dotyczące miejsca pobytu dzieci po rozwodzie lub separacji stanowi typowy przykład spraw, w których wyłączenie prasy i społeczeństwa może być uzasadnione w celu ochrony prywatności dziecka i innych stron oraz uniknięcia sytuacji, w której ucierpiałyby względy wymiaru sprawiedliwości⁴⁵.

Ponadto w sprawie *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* Trybunał stwierdził: „w związku z powyższym w przypadku małych dzieci oskarżonych o dokonanie poważnego przestępstwa cieszącego się wysokim zainteresowaniem mediów i opinii publicznej konieczne byłoby przeprowadzenie przesłuchania w sposób możliwie ograniczający poczucie onieśmienia i obawy dziecka⁴⁶”.

We wspomnianych już sprawach *V. i T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, w których postępowanie karne toczyło się przeciwko dwóm małym chłopcom, którzy zamordowali małe dziecko, Trybunał stwierdził między innymi: „[...] podstawową kwestią jest konieczność traktowania dziecka oskarżonego o dokonanie przestępstwa w sposób w pełni uwzględniający jego wiek, poziom dojrzałości i możliwości intelektualne i emocjonalne, a także podjęcie działań wspomagających jego możliwości zrozumienia postępowania i uczestnictwa w nim⁴⁷”. Zatem „w związku z powyższym w przypadku małych dzieci oskarżonych o dokonanie poważnego przestępstwa cieszącego się wysokim zainteresowaniem mediów i opinii publicznej konieczne byłoby przeprowadzenie przesłuchania w sposób możliwie ograniczający poczucie onieśmienia i obawy dziecka⁴⁸”.

45. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *B. i P. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, wyrok z dnia 24 kwietnia 2001 r., nr 36337/97 i 35974/97; pkt 38.

46. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r., *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24888/94, pkt 87.

47. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r., *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24724/94, pkt 84, oraz *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24888/94, pkt 86.

48. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 16 grudnia 1999 r., *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24724/94, pkt 85, oraz *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 24888/94, pkt 87.

3. Bezpieczeństwo (specjalne środki zapobiegawcze)

- 63.** W odniesieniu do dzieci będących ofiarami przedmiotowe wytyczne zostały zainspirowane zasadami zawartymi w wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci⁴⁹, oraz na Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, w której wzywa się do zapewnienia bezpieczeństwa dzieciom oraz ich rodzinom, a także świadkom oskarżenia przed zastraszeniem, zemstą lub ich wtórną wiktymizacją⁵⁰.
- 64.** W wytycznej nr 11 przypomina się, że dzieci, przede wszystkim te w szczególnie trudnej sytuacji, należy chronić przez odniesieniem szkody niezależnie od jej formy. Inspiracją dla tej wytycznej są obowiązujące przepisy w tym zakresie.
- 65.** Zgodnie z zaleceniem zawartym w wytycznej nr 12 w określonych państwach członkowskich wprowadzono postępowanie sprawdzające w odniesieniu do personelu służb świadczących usługi na rzecz dzieci w zakresie ochrony dzieci, w tym sprawdzenie informacji z rejestrów karnych i podejmowanie wstępnych środków, jeżeli istnieje domniemanie popełnienia przez daną osobę przestępstwa względem dzieci. W ramach tego działania należy oczywiście przestrzegać zasady domniemania niewinności i niezależności systemu sądowego.
- 66.** W wytycznej nr 13 przypomina się podstawową zasadę szczególnej potrzeby ochrony w sytuacji, w której domniemanym sprawcą jest rodzic, inny członek rodziny lub główny opiekun.

4. Szkolenie osób zatrudnionych przez wymiar sprawiedliwości

- 67.** Zgodnie z wytyczną nr 14 niezbędne jest, aby wszystkie osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości i pracujące z dziećmi (policjanci, prawnicy, sędziowie, mediatorzy, pracownicy socjalni i inni specjaliści) odbywały szkolenia w zakresie umiejętności komunikacyjnych pod względem stosowania języka przyjaznego dziecku i pogłębiania wiedzy w dziedzinie psychologii dziecięcej. Tylko nieliczne z tych osób dysponują jednak w tym kontekście wiedzą z zakresu praw dziecka i kwestii proceduralnych.

49. Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res 2005/20, z dnia 22 lipca 2005 r.).

50. Art. 31 ust. 1 lit. f).

- 68.** Prawa dziecka mogą i powinny być elementem programu nauczania zarówno w szkołach, jak i w szczególnych dziedzinach szkolnictwa wyższego (takich jak prawo, psychologia, pomoc społeczna, szkolenie policji itp.). W tym względzie należy uwzględnić specyfikę praw dziecka i prawodawstwa dotyczącego kwestii odnoszących się do dzieci, takiego jak prawo rodzinne, wymiar sprawiedliwości dla nieletnich, prawo w zakresie azylu i imigracji itp. Zachęca się państwa członkowskie do tworzenia szczegółowych kursów szkoleniowych.
- 69.** Na wyżej wspomnianej konferencji w Toledo (zob. pkt 6 powyżej) stwierdzono, że: „Wszystkie osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości – w szczególności sędziowie, psychologowie i prawnicy – pracujące z dziećmi w obszarze wymiaru sprawiedliwości powinny otrzymywać odpowiednie informacje, podlegać podnoszeniu świadomości i szkoleniom w zakresie odpowiednich technik prowadzenia przesłuchań”⁵¹.

Od kilku lat Flamandzka Izba Adwokacka i jej Komisja ds. prawników pracujących z młodzieżą oferuje swoim członkom dwuletni kurs w dziedzinie praw dziecka. Uzupełnieniem informacji prawnych jest podstawowy kurs z psychologii dziecięcej i rozwoju dziecka oraz szkolenie praktyczne, takie jak komunikowanie się z dziećmi. Aby uzyskać certyfikat „prawnika pracującego z młodzieżą”, należy uczestniczyć we wszystkich modułach. W 2010 r. wyszkolono około 400 prawników pracujących z młodzieżą⁵².

5. Podejście multidyscyplinarne

- 70.** W całym tekście wytycznych, a w szczególności w wytycznych nr 16–18, zachęca się państwa członkowskie do wzmocnienia multidyscyplinarnego podejścia podczas pracy z dziećmi.
- 71.** W sprawach, w które zaangażowane są dzieci, sędziowie i inne osoby zawodowo zajmujące się dziedziną prawa powinni korzystać ze wsparcia i porad innych specjalistów z różnych dziedzin przy podejmowaniu decyzji, które bezpośrednio lub pośrednio będą mieć wpływ na dobrostan

51. www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Toledoconference_en.asp.

52. Więcej informacji (w języku flamandzkim) dostępnych jest pod adresem www.jeugdadvocaat.be.

dziecka w danym czasie lub w przyszłości, na przykład przy dokonywaniu oceny dobra dziecka, możliwych szkodliwych skutków postępowania dla dziecka itp

- 72.** Multidyscyplinarne podejście jest wymagane szczególnie w przypadku dzieci będących w konflikcie z prawem. Nie zawsze dochodzi do wystarczającej wymiany wiedzy (która istnieje i jest coraz obszerniejsza) na temat psychologii, potrzeb, zachowania i rozwoju dzieci ze specjalistami zatrudnionymi w dziedzinach z zakresu egzekwowania prawa.

W Islandii, Norwegii i Szwecji sprawy dotyczące znęcania się i przemocy można rozpatrywać w tak zwanych „domach dla dzieci”. Specjaliści świadczący usługi socjalne, specjaliści w zakresie medycyny sądowej, pediatrzy, funkcjonariusze policji i pracownicy prokuratur pracują wspólnie, w szczególności na początkowych etapach dochodzenia policyjnego lub dochodzenia w zakresie usług socjalnych. Organizują oni i przyznają różne zadania, które mają być wykonane. W przedmiotowych domach odbywają się przesłuchania dzieci, przy czym osoba trzecia może słuchać przesłuchania w sąsiednim pokoju dzięki połączeniu wideo. Domy te mają również pokoje do przeprowadzania badania lekarskiego i do udzielania porad

6. Pozbawienie wolności

- 73.** Ze względu na fakt, że dzieci są szczególnie wrażliwe, należy zwracać szczególną uwagę na sposób, w jaki traktuje się zatrzymane dzieci. Praktyczne środki w zakresie zatrzymywania dzieci zaproponowano w wielu instrumentach Rady Europy, takich jak zalecenie CM/REC(2008)11 w sprawie Europejskich Reguł wobec Nieletnich Przesiępców Poddanych Karom lub Środkom lub standardy Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu⁵³. Jak wskazano w pierwszym z wymienionych instrumentów, należy dołożyć szczególnych starań w kierunku unikania stosowania aresztu tymczasowego. Międzynarodowe organy ds. praw dziecka niezwykle krytycznie wyrażają się o stosowaniu tego środka i

53. Standardy Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT/inf/E (2002) 1, Rev 2009) dostępne pod adresem <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>.

dążą do jego ograniczenia⁵⁴. W określonych przypadkach areszt tymczasowy może jednak nadal być niezbędny, przykładowo w celu uniknięcia ryzyka manipulowania dowodami, wpływania na świadków lub jeżeli istnieje ryzyko zmywy lub ucieczki itp.

- 74.** Ponieważ istnieje już szereg norm dotyczących praw nieletnich pozbawionych wolności⁵⁵, nie ma potrzeby ich powtarzania w niniejszych wytycznych. Zgodnie z podstawową zasadą w związku z pozbawieniem wolności nie wolno ograniczyć żadnego innego prawa dziecka oprócz prawa do wolności. Jak określono wyraźnie w wytycznych nr 19 i 20, należy w miarę możliwości unikać stosowania środków odwoławczych obejmujących zatrzymanie, niezależnie od jego formy; środki te powinny stanowić jedynie środki ostateczne, stosowane przez jak najkrótszy okres i tylko w najpoważniejszych przypadkach⁵⁶. Stanowi to podstawowe zobowiązanie prawne. Ponadto powszechnie wiadomo, że zatrzymanie nie ogranicza ryzyka recydywy.
- 75.** Jak już wskazano, celem sekcji dotyczących pozbawienia wolności oraz policji nie jest stworzenie wyczerpującego wykazu praw i gwarancji, lecz przedstawienie absolutnego minimum praw, jakie powinny przysługiwać dzieciom. W tym znaczeniu należy rozumieć wytyczną nr 21.
- 76.** Kwestia, czy dzieci należy zatrzymywać z osobami dorosłymi, nie jest nowym problemem. W pewnych przypadkach, takich jak sprawy, w które zaangażowane są niemowlęta, brak separacji z zatrzymanym rodzicem może służyć dobru dziecka; podobnie od swoich rodzin nie powinny być odseparowywane dzieci zatrzymanych imigrantów. W opinii szeregu państw członkowskich Rady Europy na dużych, słabo zaludnionych obszarach zatrzymanie w placówkach dla dorosłych może – w drodze wyjątku – służyć dobru dziecka (np. może to ułatwić odwiedzanie dzieci przez rodziców, których miejsce pobytu oddalone jest o setki kilometrów). Tego rodzaju przypadki wymagają szczególnej czujności ze strony organów zatrzymujących, aby zapobiec znęcaniu się nad dziećmi przez osoby dorosłe.

54. Zob. np. uwagi podsumowujące dotyczące Belgii: „Komitet zaleca, aby Państwo-Strona: [...] c) [...] dopilnowało zgodnie z art. 37 Konwencji, aby pozbawienie wolności było stosowane wyłącznie jako środek ostateczny przez jak najkrótszy okres, aby w pełni przestrzegano gwarancji rzetelnego procesu sądowego oraz aby osoby, które nie ukończyły 18 roku życia, nie były zatrzymywane wraz z dorosłymi”. (CRC/C/15/Add. 178, pkt 32 lit. c), z dnia 13 czerwca 2002 r.).

55. Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, art. 37 i 40.

56. Zalecenie Komitetu Ministrów CM/Rec(2008) 11, pkt 59.1.

- 77.** Wyraźne stanowisko w tej kwestii zajął jednak Komitet Praw Dziecka NZ, w oparciu o art. 37 lit. c) Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka. Wspomniane wyżej zalecenie CM/Rec(2008) 11 również stanowi, że nieletnich nie zatrzymuje się w instytucjach dla osób dorosłych, tylko w instytucjach specjalnie dla nich przeznaczonych.
- 78.** W szeregu odniesień przypomina się, że wytyczne mają zastosowanie do dzieci ubiegających się o azyl oraz że tej grupie, która znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji, należy poświęcić specjalną uwagę; nieletnich pozbawionych opieki, niezależnie od tego, czy są osobami ubiegającymi się o azyl, nie należy pozbawiać wolności wyłącznie w wyniku braku prawa pobytu (wytyczna nr 22).

W sprawie *Guvec przeciwko Turcji* Trybunał powtórzył swoje uwagi dotyczące zbyt długich okresów zatrzymania. Trybunał wyraźnie stwierdził, że: „co najmniej w trzech wyrokach dotyczących Turcji Trybunał wyraził swoje obawy co do praktyki zatrzymywania dzieci w ramach tymczasowego aresztowania (zob. *Selçuk przeciwko Turcji*, nr 21768/02, pkt 35, z dnia 10 stycznia 2006 r.; *Koşti i in. przeciwko Turcji*, nr 74321/01, pkt 30, z dnia 3 maja 2007 r.; wymieniona wyżej sprawa *Nart przeciwko Turcji*, 20817/04, pkt 34) oraz stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji w odniesieniu do znacznie krótszych okresów niż okres zatrzymania skarżącego w rozpatrywanej sprawie. Przykładowo w sprawie *Selçuk* skarżący w wieku 16 lat został tymczasowo aresztowany na okres około czterech miesięcy, a w sprawie *Nart* skarżący został zatrzymany na 48 dni, gdy miał 17 lat. W rozpatrywanej sprawie skarżący został zatrzymany w wieku 15 lat i tymczasowo aresztowany na okres przekraczający cztery i pół roku. W świetle powyższego Trybunał uznaje, że okres tymczasowego aresztowania skarżącego był zbyt długi i naruszał art. 5 ust. 3 Konwencji⁵⁷.”

B. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku przed postępowaniem sądowym

- 79.** Złożoną, choć istotną kwestią, jest minimalny wiek odpowiedzialności karnej. Wiek ten jest różny w poszczególnych państwach członkowskich Rady Europy i waha się od 8 roku życia do osiągnięcia pełnoletniości.

57. Europejski Trybunał Praw Człowieka (druga sekcja), wyrok z dnia 20 stycznia 2009 r., *Guvec przeciwko Turcji*, nr 70337/01, pkt 109–110.

Treść wytycznej nr 23 był wzorowany na zaleceniu CM/Rec(2008)11 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie Europejskich Reguł wobec Nieletnich Przesiępców Poddanych Karom lub Środkom. W Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka nie wyznacza się żadnego wieku, jednak w uwadze ogólnej nr 10 w sprawie praw dziecka w sferze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zaleca się państwom członkowskim, aby nie ustalały tego minimalnego wieku na zbyt niskim poziomie. Podobne przesłanie zawierają wzorcowe reguły minimalne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich. Europejska Sieć Rzeczników Praw Dziecka (ENOC) opowiada się za tym, aby wiek ten podniesiono do 18 roku życia, i zaleca rozwój innowacyjnych systemów skierowanych do wszystkich przestępców, którzy nie osiągnęli pełnoletniości, które to systemy faktycznie koncentrują się na (re)edukacji, resocjalizacji i rehabilitacji takich osób.

- 80.** Zasadniczo w sprawach z zakresu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich należy promować i wdrażać podejście zapobiegawcze i resocjalizacyjne. Nie należy automatycznie uruchamiać systemu prawa karnego w przypadku drobnych przestępstw popełnianych przez dzieci, jeżeli skuteczniejsze mogą okazać się środki bardziej konstruktywne i edukacyjne. Ponadto państwa członkowskie powinny reagować na przestępstwa proporcjonalnie nie tylko do okoliczności i powagi przestępstwa, lecz także do wieku, mniejszej winy i potrzeb dzieci, a także potrzeb społeczeństwa.
- 81.** W wytycznych nr 24–26 przypomina się, że w szeregu państw członkowskich skoncentrowano się na rozwiązywaniu konfliktów poza sądami między innymi w ramach mediacji rodzinnej, programów profilaktycznych i sprawiedliwości naprawczej. Jest to pozytywna zmiana, a państwa członkowskie zachęca się do dopilnowania, aby dzieci mogły korzystać z tych procedur, o ile nie wykorzystuje się ich do uniemożliwienia dziecku dostępu do wymiaru sprawiedliwości.
- 82.** Tego rodzaju praktyki istnieją już w wielu państwach członkowskich Rady Europy i mogą obejmować praktyki stosowane przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie oraz po jego zakończeniu. Stają się one szczególnie istotne w obszarze wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W przedmiotowych wytycznych nie preferuje się żadnego pozasądowego rozwiązania alternatywnego; wytyczne należy wdrażać również w ramach takich rozwiązań alternatywnych, w szczególności w przypadku konfliktów rodzinnych, które dotyczą nie tylko kwestii

ściśle prawnych. Prawo jest w tym obszarze w pewnym stopniu ograniczone i w perspektywie długoterminowej może wywierać szkodliwe skutki. Jak odnotowano, ustalenia mediacyjne są częściej przestrzegane ze względu na aktywne zaangażowanie zainteresowanych stron. Swoją rolę mogą odgrywać w nich również dzieci. Można również rozważyć obowiązkowe odniesienie do usług mediacyjnych przed postępowaniami sądowymi: nie po to, aby zmusić ludzi do mediacji (co byłoby sprzeczne z całą ideą mediacji), ale po to, aby każdy mógł się dowiedzieć o istnieniu takiej możliwości.

- 83.** Istnieje wprawdzie pogląd, że dzieci należy w miarę możliwości trzymać z dala od sądów, jednak postępowanie sądowe nie musi być rozwiązaniem gorszym od alternatywnego postępowania pozasądowego, pod warunkiem że jest ono zgodne z zasadami wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku. Tak jak w przypadku otoczenia sądowego, z rozwiązaniami alternatywnymi również może się wiązać ryzyko dotyczące praw dziecka, takie jak ryzyko mniejszego poszanowania dla podstawowych zasad, do których należy domniemanie niewinności, prawo do doradztwa prawnego itp. Przy dokonywaniu każdego wyboru należy zatem rozważyć specyfikę danego systemu.
- 84.** W uwadze ogólnej nr 12 Komitet Praw Dziecka NZ zawarł następujące zalecenie⁵⁸: „W przypadku rozwiązania profilaktycznego, w tym mediacji, dziecko musi mieć możliwość udzielenia swobodnej i dobrowolnej zgody, a także uzyskania porady i pomocy prawnej oraz innych porad i pomocy w określeniu odpowiedniości i celowości zaproponowanego rozwiązania profilaktycznego”. W wytycznej nr 26 wymaga się jednak, aby dzieci miały zapewniony taki sam poziom gwarancji zarówno w postępowaniach sądowych, jak i pozasądowych.
- 85.** Podsumowując, w tekście wytycznych zachęca się do zapewnienia dzieciom, jako osobom posiadającym prawa, dostępu do sądów krajowych zgodnie z orzecznictwem Trybunału, do którego mogą mieć dostęp, jeżeli taka jest ich wola. Tego rodzaju dostęp jest jednak zrównoważony rozwiązaniami alternatywnymi dla postępowań sądowych i realizowany w zgodzie z nimi.

58. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 59.

W kantonie Fryburg w Szwajcarii wypracowano program mediacji dla dzieci będących w konflikcie z prawem. Dążąc do uzyskania równowagi między naprawą a karą, w ramach mediacji rozważa się prawa i interesy ofiary i sprawcy. W sprawach, w których spełnione są określone kryteria, sędzia może przekazać daną sprawę mediatorowi. Podczas gdy mediator jest odpowiedzialny za samą mediację, za sprawę karną odpowiedzialność ponosi sędzia. Niezależnie od tego, czy strony doszły do porozumienia, sędzia zostaje powiadomiony o wyniku mediacji i może ogłosić porozumienie (na piśmie) lub kontynuować postępowanie w przypadku braku porozumienia.

W Norwegii małżeństwa wnoszące sprawę o rozwód, posiadające dzieci, które nie ukończyły 16 roku życia, muszą podjąć próbę mediacji, zanim będą mogły wszcząć postępowanie sądowe. Celem jest udzielenie rodzicom pomocy w zawarciu ugody w kwestii tego, gdzie powinny mieszkać dzieci, w kwestii wykonywania odpowiedzialności rodzicielskiej i praw do kontaktów, co pozwala zapewnić odpowiednie uwzględnienie dobra dziecka.

C. Dzieci i policja

- 86.** Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom powinny być również stosowane przez policję. Ma to zastosowanie do wszystkich sytuacji, w których dzieci mogą mieć kontakt z policją, i jest szczególnie istotne w przypadku dzieci, które wymagają szczególnego traktowania, zgodnie z wytyczną nr 27.
- 87.** Oczywiście jest, że podejście przyjazne dziecku należy przyjmować w objętych wytycznymi nr 28 i 29 sytuacjach potencjalnie ryzykownych, takich jak aresztowanie lub przesłuchanie dzieci. Z wyjątkiem szczególnych przypadków o aresztowaniu dziecka należy niezwłocznie poinformować rodziców; dziecko powinno mieć zawsze dostęp do prawnika lub innego podmiotu, który zgodnie z prawem krajowym jest odpowiedzialny za obronę praw dziecka, oraz powinno zawsze mieć prawo do zawiadomienia rodziców lub osoby, do której ma zaufanie.

Należy umożliwić kontakt ze służbami świadczącymi usługi w zakresie ochrony młodzieży od momentu aresztowania⁵⁹. Z osobą, która nie jest rodzicem dziecka i do której dziecko ma zaufanie (np. z jego dziadkami), należy skontaktować się tylko w sytuacji, w której rodzice nie są dostępni.

- 88.** Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu opracował serię norm mających zastosowanie do zatrzymywania dzieci przez policję. Ponadto w swoich uwagach dotyczących projektu europejskich zasad dotyczących nieletnich przestępców⁶⁰ komitet zauważył, że zasady te powinny wyraźnie stanowić, iż od dzieci zatrzymanych przez policję nie wymaga się składania jakichkolwiek oświadczeń lub podpisywania jakichkolwiek dokumentów związanych z przestępstwem, o dokonanie którego są podejrzane, bez obecności prawnika lub zaufanej osoby dziecka udzielającej mu wsparcia. Normy te zostały poparte w wytycznej nr 30. Dobrym rozwiązaniem byłoby, aby państwa rozważyły wprowadzenie specjalnych jednostek policji przeszkolonych do takich zadań.

W sprawie *Okkali przeciwko Turcji* Trybunał dokonał przeglądu sprawy dotyczącej aresztowania 12-letniego chłopca, który twierdził, że był źle traktowany. Trybunał uznał, że chłopcu jako małoletniemu należała się większa ochrona oraz że organy nie uwzględniły faktu, iż chłopiec wymagał szczególnego traktowania. Trybunał dodał, że w tego rodzaju sprawach należy przydzielić prawnika, który ma udzielać dziecku pomocy, oraz zawiadomić rodziców (lub przedstawicieli prawnych) dziecka o jego zatrzymaniu⁶¹.

59. Niedawnym wyrokiem belgijskiego sądu dla nieletnich (Antwerpia, dnia 15 lutego 2010 r.) uniewinniono nieletniego sprawcę przestępstwa, ponieważ sędzia uznał, że zostało naruszone jego prawo do obrony, gdyż nie uzyskał on doradztwa prawnego podczas przesłuchania przez policję, na którym twierdził, że został zmuszony do przyznania się do danych przestępstw. Sędzia stwierdził, że został naruszony art. 6 EKPC.

60. Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, 18. sprawozdanie ogólne (lata 2007–2008), pkt 24.

61. Europejski Trybunał Praw Człowieka (sekcja druga), wyrok z dnia 17 października 2006 r., *Okkali przeciwko Turcji*, nr 52067/99, pkt 69 i nast.

W sprawie *Salduz przeciwko Turcji* Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC, ponieważ w trakcie pięciodniowego zatrzymania przez policję 17-letniemu podejrzanemu nie zapewniono dostępu do prawnika. Trybunał ustalił, że: „aby prawo do rzetelnego procesu sądowego przewidziane w art. 6 ust. 1 EKPC pozostało w wystarczającym stopniu »praktyczne i skuteczne«, należy co do zasady zapewnić dostęp do prawnika od momentu pierwszego przesłuchania podejrzanego przez policję [...]”⁶². Trybunał zauważył również, że jednym ze szczególnych elementów tej sprawy był wiek skarżącego. Biorąc pod uwagę znaczną liczbę stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących pomocy prawnej udzielanej nieletnim zatrzymanym przez policję, Trybunał podkreślił podstawowe znaczenie zapewnienia dostępu do prawnika w sytuacji, w której osobą zatrzymaną przez policję jest małoletni⁶³.

D. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku w trakcie postępowania sądowego

89. Tego rodzaju elementy wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku należy stosować we wszystkich postępowaniach w sprawach cywilnych, karnych i administracyjnych.

1. Dostęp do sądu i postępowań sądowych

90. Zgodnie z prawem uznano wprawdzie, iż dzieci są osobami posiadającymi prawa, jak stanowi wytyczna nr 34, jednak często nie mają one możliwości skutecznego wykonywania swoich praw. W 1990 r. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w swojej rekomendacji nr 1121 w sprawie praw dziecka podkreśliło, że „dzieci posiadają prawa, które mogą wykonywać samodzielnie, nawet wbrew woli dorosłych”⁶⁴. Artykuł 37 lit. d) Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka zawiera określone prawo dziecka do wyjścia z inicjatywą wszczęcia postępowania sądowego w sytuacji, w której może ono

62. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 27 listopada 2008 r., *Salduz przeciwko Turcji*, nr 36391/02, pkt 55.

63. *Ibid.*, pkt 56–62.

64. Rekomendacja 1121 (1990) w sprawie praw dziecka, pkt 6.

zakwestionować legalność pozbawienia go wolności. Obecnie istnieje silne poparcie dla ustanowienia procedury rozpatrywania skarg na mocy przedmiotowej Konwencji⁶⁵. Istnieją szanse, że dzięki temu dzieci będą dysponować takim samymi rodzajami środków odwoławczych służących zwalczaniu naruszeń ich praw, jakie przysługują osobom dorosłym na mocy szeregu innych powszechnych konwencji w zakresie praw człowieka.

91. W tym samym kontekście EKPC udziela „każdemu”, kogo prawa człowieka są naruszane, prawo do „skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego”⁶⁶. Takie brzmienie wyraźnie dotyczy również dzieci. Dzieci mogą zatem wnosić dotyczące ich sprawy do Trybunału, mimo że często nie są uprawnione do wnoszenia postępowań sądowych na mocy ich prawa krajowego⁶⁷.

92. Chociaż większość przepisów dotyczących niezdolności prawnej dzieci jest sporządzana w celu ochrony dzieci, podstawowe znaczenie ma jednak kwestia, aby taki brak zdolności nie był wykorzystywany przeciwko dzieciom w sytuacji, w której ich prawa są naruszane lub jeżeli nikt inny tych praw nie broni.

93. W wytycznej nr 34 zaleca się również, aby w ustawodawstwie państw członkowskich w stosownych przypadkach ułatwiano dostęp do sądów dzieciom, które w wystarczającym stopniu rozumieją przysługujące im prawa. W wytycznej tej zaleca się również stosowanie środków odwoławczych w celu ochrony tych praw po otrzymaniu odpowiedniej porady prawnej.

94. Należy również zwrócić uwagę na ścisły związek między kwestiami w zakresie dostępu do wymiaru sprawiedliwości, odpowiednim poradnictwem prawnym⁶⁸ i prawem do wyrażania opinii w procedurach sądowych. Celem przedmiotowych wytycznych nie jest zachęcanie dzieci do zwracania się do sądów bez wyraźnej przyczyny lub podstawy prawnej. Oczywiście jest, że w celu wniesienia sprawy do sądu dzieci,

65. Kampania na rzecz mechanizmów rozpatrywania skarg w zakresie Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka.

66. Art. 13.

67. Zob. sprawozdanie Sekretariatu Trybunału, *op. cit.*, s. 5: „Dzieci mogą zatem składać skargi do Trybunału nawet, jeżeli nie są uprawnione do wszczynania postępowań prawnych na mocy prawa krajowego”.

68. Służy to również przekonaniu dziecka, aby nie wszczytało postępowania, jeżeli w praktyce nie istnieje podstawa prawna lub szansa powodzenia.

tak jak osoby dorosłe, powinny dysponować solidną podstawą prawną. Powinna istnieć możliwość dokonania przeglądu sprawy przez organ sądowy w sytuacjach, w których prawa dziecka zostały naruszone lub konieczna jest ich obrona, oraz zawsze, gdy nie uczyni tego w imieniu dziecka przedstawiciel prawny. Dostęp dzieci do sądu może również być konieczny w sprawach, w których może istnieć konflikt między interesem dziecka a interesem przedstawiciela prawnego

95. Dostęp do sądu może opierać się na ustalonym ograniczeniu wiekowym lub na pojęciu określonego rozeznania, dojrzałości lub poziomu zrozumienia. Oba systemy mają swoje dobre i złe strony. Pozytywną stroną wyraźnego ograniczenia wiekowego jest obiektywność względem wszystkich dzieci i gwarancja pewności prawa. Z kolei przyznawanie dzieciom dostępu w oparciu o ich własne indywidualne rozeznanie zapewnia możliwość dostosowania takiego dostępu do każdego dziecka zgodnie z jego poziomem dojrzałości. System ten może stwarzać ryzyko ze względu na pozostawienie szerokiego zakresu uznania osobie sędziwej. Trzecią możliwością jest połączenie tych dwóch rozwiązań: ustalenie prawnego ograniczenia wiekowego z możliwością jego zakwestionowania przez dziecko, które nie osiągnęło wymaganego wieku⁶⁹. Może się z tym jednak wiązać dodatkowy problem polegający na tym, że ciężar dowodu w odniesieniu do zdolności lub rozeznania spoczywa na dziecku.

96. W wytycznych nie ustala się żadnego ograniczenia wiekowego, ponieważ zwykle bywa ono zbyt sztywne i arbitralne oraz może wiązać się z prawdziwie niesprawiedliwymi konsekwencjami. W ramach takiego ograniczenia nie jest również możliwe pełne uwzględnienie różnic między dziećmi pod względem ich zdolności i poziomu zrozumienia. Mogą one być bardzo różne w zależności od indywidualnych zdolności rozwojowych dziecka, doświadczeń życiowych, umiejętności poznawczych i innych umiejętności. Piętnastolatek może być mniej dojrzały niż dwunastolatek, natomiast bardzo małe dzieci mogą być wystarczająco inteligentne, aby móc ocenić i zrozumieć konkretną sytuację, w jakiej się znajdują. Zdolności, dojrzałość i poziom zrozumienia to cechy, które lepiej niż wiek dziecka ukazują jego faktyczne możliwości.

69. Przykładowo w przepisach belgijskich stosuje się czasem ograniczenie wiekowe, a czasami poziom rozeznania.

97. Wprawdzie uznaje się, że wszystkie dzieci niezależnie od ich wieku lub możliwości są osobami posiadającymi prawa, w praktyce wiek stanowi faktycznie ważną kwestię, ponieważ bardzo małe dzieci lub dzieci posiadające określony rodzaj niepełnosprawności nie będą w stanie samodzielnie bronić swoich praw w skuteczny sposób. Państwa członkowskie powinny zatem utworzyć systemy, w których wyznaczone osoby dorosłe mogą występować w imieniu dziecka; osobami tymi mogą być rodzice, prawnicy, mogą być to również instytucje lub podmioty, które zgodnie z prawem krajowym są odpowiedzialne za obronę praw dziecka. Takie osoby lub instytucje powinny angażować się w postępowanie nie tylko w momencie, w którym jest ono już w toku, ale powinny również posiadać uprawnienia do aktywnego wszczynania spraw zawsze, gdy dane prawo dziecka zostało naruszone lub istnieje ryzyko, że zostanie naruszone.

98. W wytycznej nr 35 zaleca się, aby państwa członkowskie wyeliminowały wszystkie przeszkody w związku z dostępem dzieci do sądu. W wytycznej podaje się przykłady, takie jak koszt postępowania i brak doradztwa prawnego, jednak zaleca się wyeliminowanie również innych przeszkód. Tego rodzaju przeszkody mogą mieć różny charakter. W przypadku ewentualnego konfliktu między interesem dzieci a interesem ich rodziców należy unikać wymogu przedstawienia zgody rodziców. Należy opracować system, w którym nieuzasadniona odmowa rodzica nie może uniemożliwić dziecku odwołania się do wymiaru sprawiedliwości. Inne przeszkody w dostępie do wymiaru sprawiedliwości mogą mieć charakter finansowy lub psychologiczny. Należy w miarę możliwości ograniczyć wymogi proceduralne⁷⁰.

99. W niektórych przypadkach dziecko nie może zakwestionować określonych działań lub decyzji podjętych w okresie jego dzieciństwa ze względu na traumę w sprawach dotyczących niegodziwego traktowania w celach seksualnych lub wysoce konfliktowych kwestii rodzinnych.

100. W takich przypadkach w wytycznej nr 36 zaleca się udzielenie dostępu do sądu na okres przypadający po tym, jak dziecko osiągnie pełnoletniość. Zachęca się zatem państwa członkowskie do dokonania przeglądu przepisów dotyczących okresu przedawnienia. Za skuteczne

70. Należy unikać przyjmowania zbyt restrykcyjnego lub czysto technicznego podejścia do przedstawicielstwa. Zob. Berro-Lefèvre, „Improving children’s access to the European Court of Human Rights” (Poprawa dostępu dzieci do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka), *International justice for children* (Międzynarodowy wymiar sprawiedliwości na rzecz dzieci), monografia nr 3, Strasburg, Wydawnictwo Rady Europy, 2008 r., s. 69–78.

źródło inspiracji w tym względzie może posłużyć Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201)⁷¹.

W sprawie *Stubbings i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁷² Trybunał stwierdził, że „ostatnimi laty wzrasta świadomość zakresu problemów wynikających ze znęcania się nad dzieckiem i psychologicznych konsekwencji takiego znęcania się dla ofiar, i możliwe, że przepisy dotyczące przedawnienia skarg mające zastosowanie w państwach członkowskich Rady Europy będą musiały zostać zmienione, aby w najbliższej przyszłości zapewnić szczególny przepis dotyczący tej grupy skarżących”⁷³.

2. Doradztwo prawne i przedstawicielstwo ustawowe⁷⁴

101. Jeżeli dzieci mają uzyskać dostęp do wymiaru sprawiedliwości, który jest prawdziwie przyjazny dziecku, państwa członkowskie powinny ułatwić dostęp do prawnika bądź innej instytucji lub podmiotu, które – zgodnie z prawem krajowym – są odpowiedzialne za obronę praw dziecka. Dzieci powinny być reprezentowane w swoim własnym imieniu, gdy istnieje lub może zaistnieć konflikt między interesem dziecka a interesem rodziców lub innych zaangażowanych stron. Jest to główne przesłanie wytycznej nr 37. Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci (ETS nr 160)⁷⁵ stanowi, że: „w dotyczących dzieci postępowaniach przed organem sądowym Państwa-Strony powinny rozważyć przyznanie dzieciom dodatkowych praw, w szczególności [...] osobnego przedstawiciela”⁷⁶.

102. W wytycznej nr 38 zaleca się zapewnienie dzieciom dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej. Nie oznacza to konieczności potrzeby posiadania całkowicie odrębnego systemu pomocy prawnej. Taką pomoc prawną można zapewniać na takich samych warunkach, jak

71. Art. 33.

72. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 22 października 1996 r., *Stubbings i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 22083/93; 22095/93, pkt 56.68 [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28\(2007\)INFO1%20e.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28(2007)INFO1%20e.pdf).

73. Pkt 56.

74. Zob. ChildONEurope Survey on the national systems of children's legal representation (Badanie dotyczące krajowych systemów ustawowego przedstawicielstwa dziecka), marzec 2008 r. (www.childoneurope.org). W badaniu zilustrowano szereg modeli.

75. ETS nr 160.

76. Art. 5 lit. b).

w przypadku osób dorosłych, lub na warunkach łagodniejszych, i może ona zależeć od środków finansowych osoby posiadającej odpowiedzialność rodzicielską lub od samego dziecka. W każdym przypadku system pomocy prawnej musi być skuteczny w praktyce.

103. W wytycznej nr 39 opisuje się wymogi zawodowe dotyczące prawników reprezentujących dzieci. Istotne jest, aby kosztami prawnika dziecka nie obciążano ani bezpośrednio, ani pośrednio jego rodziców. Jeżeli prawnik zostaje opłacony przez rodziców, szczególnie w sprawach, w których występuje konflikt interesów, nie ma żadnej gwarancji, że będzie on w stanie niezależnie bronić poglądów dziecka.

104. Zaleca się ustanowienie systemu wyspecjalizowanych prawników pracujących z młodzieżą przy jednoczesnym poszanowaniu przysługującego dziecku swobodnego wyboru prawnika. Ważne jest, aby wyjaśniono dokładną rolę zatrudnionego dla dziecka prawnika. Prawnik nie musi wyrażać swojego zdania na temat tego, co jest najlepsze dla dobra dziecka (w przeciwieństwie do opiekuna lub obrońcy publicznego), natomiast powinien on ustalić poglądy i opinie dziecka i bronić ich tak, jak w przypadku klienta będącego osobą dorosłą. Prawnik powinien dążyć do uzyskania świadomej zgody dziecka w kwestii najlepszej strategii, jaką ma przyjąć. Jeżeli prawnik nie zgadza się z tą opinią, powinien spróbować przekonać dziecko tak, jak zrobiłby to w przypadku każdego innego klienta.

105. Rola prawnika jest inna niż rola kuratora procesowego wprowadzona w wytycznej nr 42, ponieważ kurator procesowy zostaje wyznaczony przez sąd, a nie przez samego klienta, i powinien wspomagać sąd w określeniu tego, co jest najlepsze dla dobra dziecka. Należy jednak unikać sytuacji, w której funkcje prawnika i kuratora procesowego pełni jedna osoba, ze względu na możliwość wystąpienia potencjalnego konfliktu interesów. Właściwy organ powinien w określonych przypadkach wyznaczać kuratora procesowego lub innego niezależnego przedstawiciela w celu reprezentowania poglądów dziecka. Można to uczynić na wniosek dziecka lub innej właściwej strony.

W Gruzji w sprawach karnych prawa do pomocy prawnej dla osób, które nie ukończyły 18 roku życia, udziela się z urzędu, ponieważ uznaje się takie osoby za znajdujące się w „trudnej sytuacji społecznej”. Nie musi zostać spełniony żaden inny warunek, aby dzieci te mogły skorzystać z takiej usługi.

3. Prawo do bycia wysłuchanym i do wyrażania poglądów

- 106.** W uwadze ogólnej nr 12 Komitetu Praw Dziecka NZ prawo dziecka do bycia wysłuchanym, które jest jedną z czterech zasad przewodnich Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, interpretuje się, używając słowa „zapewniają”, będącego terminem prawniczym o szczególnej mocy, który nie pozostawia Państwom-Stronom żadnej swobody uznania⁷⁷. W uwadze tej szczegółowo omawia się fakt, że sam tylko wiek nie może stanowić czynnika decydującego o znaczeniu poglądów dziecka⁷⁸. W swojej uwadze ogólnej nr 5 komitet słusznie zauważa, że: „sprawianie wrażenia, iż wysłuchuje się dzieci, raczej nie stanowi wyzwania; przykładanie należytej wagi do ich opinii wymaga prawdziwej zmiany”⁷⁹.
- 107.** W art. 3 Europejskiej konwencji o wykonywaniu praw dzieci (ETS nr 160) łączy się prawo do bycia wysłuchanym z prawem do bycia informowanym: w postępowaniach sądowych dzieci powinny otrzymywać wszystkie istotne informacje, powinny być pytane o zdanie i powinny móc wyrażać swoje stanowisko oraz być informowanymi o ewentualnych skutkach swojego stanowiska oraz o ewentualnych następstwach każdej decyzji.
- 108.** Przedmiotowe wytyczne zawierają odniesienia do takich pojęć, jak „wiek i dojrzałość” i „wystarczający poziom zrozumienia”, które wskazują na określony poziom zdolności pojmowania, jednak nie prowadzą do wymagania od dziecka posiadania pełnej, kompleksowej wiedzy na temat wszystkich aspektów danej sprawy⁸⁰. Dzieci mają prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów bez narażenia na presję czy też manipulację⁸¹.
- 109.** W wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami

77. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 19.

78. *Ibid.*, pkt 28-31.

79. Uwaga ogólna nr 5 w sprawie ogólnych środków w zakresie wdrażania Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (CRC/GC/2003/5), art. 12.

80. Dalsze informacje są dostępne w przeglądarce Sieci informacyjnej ds. praw dziecka (ang. CRIN – Child Rights Information Network): „Measuring maturity. Understanding children’s ‘evolving capacities’” (Miara dojrzałości. Zrozumieć „rozwijające się zdolności” dzieci.), 2009 r.

81. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 22.

przestępstw są dzieci, stosuje się wyrażenie „wyczulenie na sprawy dzieci” jako „podejście, które uwzględnia prawo dziecka do ochrony oraz jego indywidualne potrzeby i opinie”⁸².

- 110.** Należy wyraźnie formułować przepisy w celu zapewnienia równości prawa dla wszystkich dzieci. Niezależnie od wieku, w szczególności w sytuacji, w której dziecko wychodzi z inicjatywą bycia wysłuchanym, należy założyć, że posiada ono wystarczający poziom zrozumienia. Wiek nadal ma jednak istotne znaczenie przy „przyznawaniu” dzieciom ich podstawowego prawa do bycia wysłuchanym w sprawach, które mają na nie wpływ (wytyczna nr 45). Należy jednak zauważyć, że w określonych okolicznościach dziecko ma obowiązek być wysłuchanym (tj. złożyć zeznanie).
- 111.** Dzieci muszą wiedzieć dokładnie, co się stanie i jaki status będzie miała wyrażona przez nie opinia lub złożone przez nie oświadczenie⁸³. Sędzia nie powinien odmówić wysłuchania dziecka bez uzasadnionej przyczyny, chyba że czyni to dla dobra dziecka (wytyczna nr 47). Należy wyraźnie poinformować dzieci, że ich wysłuchanie przez sędziego nie oznacza, że sprawę „wygrają”. W celu uzyskania lub nabrania zaufania do danego orzeczenia i jego poszanowania prawnik dziecka powinien dołożyć szczególnych starań, aby wyjaśnić, dlaczego nie postąpiono zgodnie z opinią dziecka lub dlaczego podjęto daną decyzję, tak jak czyni się to w przypadku osób dorosłych (wytyczna nr 48).
- 112.** Ponadto dzieci mają prawo do wyrażania swoich poglądów i opinii na temat każdej kwestii lub sprawy, która ich dotyczy lub ma na nie wpływ. Powinny one mieć taką możliwość niezależnie od wieku, w bezpiecznym otoczeniu, w którym zachowuje się szacunek dla ich osoby. Rozmawiając z sędzią lub innymi urzędnikami, dzieci muszą czuć się swobodnie. Może to wymagać do sędziego pominięcia pewnych formalności, takich jak noszenie peruki i togi lub wysłuchania dziecka na sali rozpraw; przykładowo pomocne może być wysłuchanie dziecka w gabinecie sędziego.

82. Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (ECOSOC Res 2005/20, z dnia 22 lipca 2005 r.).

83. Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, art. 3 lit. c).

- 113.** Ważne jest, aby dziecko mogło mówić swobodnie i aby mu nie przerywano. W praktyce może oznaczać to, że na sali nie mogą przebywać żadne inne osoby (np. rodzice lub domniemany sprawca) oraz że nastrój nie może być zakłócany nieuzasadnionymi przerwami, niedyscyplinowanym zachowaniem osób lub ich wchodzeniem do sali i jej opuszczaniem
- 114.** Sędziowie często nie są przeszkoleni w zakresie kontaktów z dziećmi, rzadko wzywa się wyspecjalizowanych fachowców, którzy mogą pomóc sędziom w tych kontaktach. Jak już wspomniano (pkt 96 powyżej), nawet małe dzieci mogą wyraźnie wyrażać swoje poglądy, jeżeli udzieli się im prawidłowej pomocy i odpowiedniego wsparcia. Sędziowie i inni specjaliści powinni starać się uzyskać od dziecka jego poglądy, opinie i punkt widzenia na daną sprawę.
- 115.** W zależności od woli i dobra dziecka należy poważnie rozważyć kwestię tego, jaka osoba go wysłucha: prawdopodobnie będzie to sędzia lub wyznaczony ekspert⁸⁴. Niektóre dzieci mogą preferować wysłuchanie przez „specjalistę”, który następnie przekaże punkt widzenia dziecka sędziemu. Inne dzieci dają jednak wyraźnie do zrozumienia, że wolą, aby wysłuchał ich sam sędzia, ponieważ to on jest osobą, która podejmie decyzję.
- 116.** Prawdą jest, że istnieje ryzyko manipulacji dziećmi podczas ich wysłuchiwanie i podczas prezentowania przez nie opinii (np. nastawianie jednego rodzica przeciwko drugiemu), jednak należy dołożyć wszelkich starań, aby ryzyko to nie prowadziło do naruszenia prawa podstawowego.
- 117.** Komitet Praw Dziecka NZ ostrzega przed czynieniem jedynie symbolicznych starań i stosowaniem nieetycznych praktyk⁸⁵ oraz wymienia podstawowe wymogi w zakresie skutecznego i znaczącego

84. Komitet Praw Dziecka NZ zaleca, aby dzieci były wysłuchiwanie bezpośrednio. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 35.

85. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 132. „Komitet wzywa Państwa-Strony do unikania czynienia jedynie symbolicznych starań, w ramach których ogranicza się wyrażanie przez dzieci ich poglądów lub umożliwia się dzieciom bycie wysłuchanymi, jednak nie przykłada się do ich poglądów należytej wagi. Komitet podkreśla, że praktyki polegające na manipulowaniu dziećmi przez osoby dorosłe, stawianiu dzieci w sytuacji, w której mówi się im, co mogą powiedzieć, lub narażaniu dzieci na ryzyko odniesienia szkody poprzez uczestnictwo, są nieetyczne i nie można ich rozumieć jako wdrożenia art. 12”.

wykonania prawa do bycia wysłuchanym⁸⁶. Procedury w zakresie wysłuchania dzieci powinny być przejrzyste, informatywne, dobrowolne, adekwatne, przyjazne dziecku, integracyjne, prowadzone przez wyszkolonych pracowników, bezpieczne, powinny dbać o poszanowanie, a także uwzględniać ryzyko i cechować się odpowiedzialnością.

W sprawie dotyczącej adopcji zagranicznej rumuńskich dzieci przez włoskich przysposabiających (sprawa *Pini i in. przeciwko Rumunii*) Trybunał bardzo wyraźnie zaznaczył prawo dzieci do bycia wysłuchanymi oraz potrzebę poważnego potraktowania ich poglądów: „Należy zaznaczyć, że w bieżącej sprawie dzieci, gdy osiągnęły już wiek, w którym rozsądne jest uznanie, że ich osobowość została wystarczająco ukształtowana i osiągnęły one poziom dojrzałości niezbędny do wyrażania własnych opinii na temat otoczenia, w którym pragną być wychowywane, odrzuciły pomysł dołączenia do swoich rodziców adopcyjnych we Włoszech”⁸⁷. „W interesie dzieci leżało uwzględnienie ich opinii w tej kwestii, gdy już osiągnęły poziom dojrzałości niezbędny do ich wyrażania. Stała odmowa dzieci po ukończeniu przez nie 10 roku życia do odbycia podróży do Włoch i dołączenia do ich rodziców adopcyjnych ma określoną wagę w tym względzie”⁸⁸.

W sprawie *Hokkanen przeciwko Finlandii* ojciec twierdził, że przysługuje mu prawo pieczy nad córką od lat mieszkającą ze swoimi dziadkami. Dziecko nie chciało mieszkać ze swoim ojcem i Trybunał zgodził się, że „dziecko było wystarczająco dojrzałe, aby można było uwzględnić jego opinie, a zatem nie można było przyznać prawa do kontaktów z dzieckiem wbrew jego woli”⁸⁹.

86. Uwaga ogólna nr 12 w sprawie prawa dziecka do bycia wysłuchanym (CRC/C/GC/12, z dnia 1 lipca 2009 r.), pkt 133–134.

87. Europejski Trybunał Praw Człowieka (sekcja druga), wyrok z dnia 22 czerwca 2004 r., *Pini i in. przeciwko Rumunii*, nr 78028/01 i 78030/01, pkt 157.

88. *Ibid.*, pkt 164.

89. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 23 września 1994 r., *Hokkanen przeciwko Finlandii*, nr 19823/92, pkt 61.

4. Unikanie nieuzasadnionego opóźnienia

- 118.** Sprawy, w które zaangażowane są dzieci, należy rozpatrywać sprawnie; można również rozważyć nadawanie im wysokiego priorytetu⁹⁰. Zasada trybu pilnego została przewidziana w wytycznej nr 50. Należy zwrócić uwagę na fakt, że dzieci postrzegają czas w inny sposób niż dorośli, jest on dla nich bardzo ważny: przykładowo, trwające rok postępowanie dotyczące sprawowania pieczy może wydawać się 10-latkowi znacznie dłuższe niż dorosłemu. Zasady sądowe powinny dopuścić system nadawania priorytetu w sprawach poważnych i naglących lub jeśli w wyniku niepodjęcia natychmiastowych działań możliwe jest wystąpienie nieodwracalnych skutków (wytyczna nr 51 dotycząca spraw w dziedzinie prawa rodzinnego).
- 119.** Zasadę tę można też znaleźć w odpowiednich instrumentach Rady Europy. Jeden z nich zawiera wymóg, by państwa zapewniły priorytetowe traktowanie dochodzeń w sprawach karnych i postępowań karnych oraz by przeprowadzały je bez zbędnych opóźnień⁹¹. Ma to również bardzo istotne znaczenie dla umożliwienia ofiarom rozpoczęcia procesu powrotu do stanu normalnego. Inny instrument wyraźnie zaleca „zapewnienie małoletnim szybszej pomocy i unikanie nieuzasadnionych opóźnień w celu osiągnięcia skutecznego efektu edukacyjnego”⁹².
- 120.** Działanie w poszanowaniu dobra dziecka może wymagać elastyczności ze strony organów sądowych przy wykonywaniu konkretnych orzeczeń zgodnie z prawem krajowym, jak wskazano w wytycznej nr 53.

W dwóch sprawach przeciw Niemcom Trybunał zajął się kwestią czasu i stwierdził, że w przypadku relacji rodzic-dziecko istnieje obowiązek zachowania wyjątkowej staranności ze względu na fakt, że upływ czasu może *de facto* rozwiązać sprawę, a związek dziecka z jednym z rodziców może zostać osłabiony.⁹³

90. Por. reguła 41 Regulaminu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Zasadę tę należy stosować częściowo, zgodnie z I. Berro-Lefevre, *op. cit.*, s. 76.

91. Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201, art. 30 ust. 3).

92. Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy nr R (87)20 w sprawie reakcji społecznych wobec przestępczości młodocianych, ust. 4.

93. Zob. Europejski Trybunał Praw Człowieka (wielka izba), wyrok z dnia 13 lipca 2000 r., *Elsholz przeciwko Niemcom*, nr 25735/94, pkt 49 oraz wyrok z dnia 8 lipca 2003 r., *Sommerfeld przeciwko Niemcom*, nr 31871/96, pkt 63.

W sprawie *Paulsen-Medalen i Svensson przeciwko Szwecji* Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 1 EKPC, ponieważ władze nie dołożyły wymaganej wyjątkowej staranności przy rozwiązywaniu kwestii kontaktów z dzieckiem⁹⁴.

Unikanie nieuzasadnionych opóźnień jest również ważne w sprawach karnych. W sprawie *Bouamar przeciwko Belgii* zażądano szczególnie szybkiego postępowania sądowego w przypadkach zatrzymania małoletnich. Nieuzasadniony upływ czasu uznano za praktycznie niegodny z zasadą bezzwłoczności wymaganą w art. 5 ust. 4 EKPC⁹⁵.

5. Organizacja postępowań, środowisko i język przyjazne dziecku

- 121.** Zastosowanie przyjaznych dziecku metod pracy⁹⁶ powinno poprawić poczucie bezpieczeństwa dzieci. Towarzystwo osoby, do której dziecko ma zaufanie, może zwiększyć jego poczucie komfortu w trakcie postępowania. Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (CETS nr 201)⁹⁷ przewiduje, że dziecku może towarzyszyć jego przedstawiciel ustawowy lub wybrana przez nie osoba dorosła, jednak osoba ta musi zostać uznana za odpowiednią. Możliwe jest podjęcie uzasadnionej decyzji o odmowie obecności konkretnej osoby towarzyszącej.
- 122.** Znaczny dyskomfort mogą wywołać u dzieci warunki architektoniczne. Urzędnicy sądowi powinni zapoznać dziecko między innymi z rozkładem budynku sądu i przedstawić mu zaangażowanych w sprawę urzędników (wytyczna nr 55). Budynki sądu mogą sprawiać przytłaczające wrażenie lub być onieśmielające nawet dla osób dorosłych (wytyczna nr 62). Choć warunki te trudno jest zmienić – w każdym razie w przypadku już istniejących budynków sądów – możliwe jest lepsze traktowanie dzieci w sądzie, za sprawą większego uwrażliwienia na ich potrzeby.

94. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 19 lutego 1998 r., *Paulsen-Medalen i Svensson przeciwko Szwecji*, nr 16817/90, pkt 42.

95. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 29 lutego 1988 r., *Bouamar przeciwko Belgii*, nr 9106/80, pkt 63.

96. Zob. W. McCarney, „The principles of child-friendly justice at international level” (Zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku na szczeblu międzynarodowym) *International justice for children* (Międzynarodowy wymiar sprawiedliwości na rzecz dzieci), monografia nr 3, Wydawnictwo Rady Europy, 2008 r., s. 119-127.

97. Art. 35 ust.1 lit. f).

- 123.** Obiekty sądowe mogą posiadać, o ile to możliwe, specjalne pokoje do przesłuchań, w ramach których uwzględnia się dobro dziecka. Otoczenie sądowe przyjazne dziecku może oznaczać również rezygnację z peruk i tóg czy innych stosowanych strojów urzędowych. Zasadę tę można zastosować z uwzględnieniem wieku dziecka lub funkcji urzędnika. W zależności od okoliczności i opinii dziecka może się na przykład okazać, że dzięki mundurowi dziecko wyraźnie rozumie, że rozmawia z policjantem, a nie z pracownikiem socjalnym, co może mieć znaczenie. Może to również pokazać dziecku, że dotyczące go kwestie są traktowane poważnie przez właściwe organy. Podsumowując, otoczenie może być dość oficjalne, jednak zachowanie urzędników powinno charakteryzować się mniejszym stopniem formalności, a w każdym razie powinno być przyjazne dla dziecka.
- 124.** Co więcej, wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku zakłada również, że dzieci rozumieją charakter i zakres wydawanych orzeczeń oraz ich skutki. Chociaż sformułowanie i wytłumaczenie wyroku i jego uzasadnienia w sposób przyjazny dla dziecka może czasem okazać się niemożliwe ze względu na wymogi prawne, należy zapewnić wyjaśnienie tych orzeczeń dziecku przez prawnika lub inną odpowiednią osobę (rodzica, pracownika socjalnego itp.).
- 125.** Dla przestępstw popełnionych przez dzieci należy zapewnić specjalne sądy dla małoletnich lub przynajmniej utworzyć izby dla małoletnich⁹⁸. O ile to możliwe, zabronione powinno być jakiegokolwiek wnoszenie spraw dotyczących dzieci przed sądy zajmujące się osobami dorosłymi, stosowanie procedur przewidzianych dla osób dorosłych i skazywanie dzieci w taki sam sposób jak osoby dorosłe⁹⁹. Zgodnie z obowiązującym w tym obszarze wymogiem specjalizacji możliwym rozwiązaniem jest stworzenie specjalnych jednostek w ramach organów ścigania (wytyczna nr 63).

W szeregu spraw przeciwko Wielkiej Brytanii wiążących się z nieletnimi sprawcami przestępstw Trybunał podkreślił, że należy podjąć szczególne środki mające na celu modyfikację procedur w sądach dla osób dorosłych poprzez złagodzenie rygorów rozprawy przeznaczonej dla dorosłych ze względu na młody wiek oskarżonego. Przykładowo osoby zatrudnione przez wymiar sprawiedliwości nie powinny nosić peruk

98. Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, art. 40 ust. 3.

99. Zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy nr R (87)20 w sprawie reakcji społecznych wobec przestępczości młodocianych, postępowanie przeciw małoletnim, ust. 5.

ani tóg, a nieletni oskarżony nie powinien siedzieć na podwyższeniu, tylko obok swojego przedstawiciela prawnego lub pracownika socjalnego. Przesłuchania należy prowadzić w sposób zmniejszający – w taki zakresie, w jakim to możliwe – poczucie onieśmienia i obawy.

Po rozstrzygnięciu spraw *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* oraz *V. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, w przypadku których warunki istniejące w sądzie krajowym uznano za onieśmielające dla dziecka, sporządzono „Praktyczne wskazówki prowadzenia postępowań wobec dzieci i młodzieży w Sądzie Koronnym”. Celem jest uniknięcie onieśmiania, poniżania i cierpienia dziecka poddanego postępowaniu sądowemu. Wspomniane praktyczne wskazówki dotyczą m.in.: umożliwienia dziecku obejrzenia i poznania sali sądowej przed rozprawą, dopuszczenia wsparcia policji w celu uniknięcia onieśmienia i nadużyć ze strony dziennikarzy, niestosowania peruk i tóg, wyjaśnienia postępowania w sposób zrozumiały dla dziecka, ograniczenia liczby osób obecnych na przesłuchaniach w sądzie itp.

Polskie Ministerstwo Sprawiedliwości we współpracy z organizacją pozarządową promuje i wdraża pomysł przyjaznych dziecku pokoiów przesłuchań. Głównym ich celem jest ochrona dzieci będących świadkami lub ofiarami przestępstw, w szczególności przestępstw związanych z przemocą seksualną i domową, poprzez wprowadzenie w praktyce zasad przesłuchiwanie dzieci w przyjaznych warunkach i przez kompetentny personel. W procedurach zapewnia się przesłuchiwanie dziecka przez sędziego w obecności psychologa. Inne osoby biorące udział w postępowaniu (prokurator, obrońca, oskarżony, skarżący) przebywają w oddzielnym pomieszczeniu i mogą uczestniczyć w przesłuchaniu dzięki systemom komunikacji pomiędzy pomieszczeniami, lustrom weneckim lub transmisji na żywo. Ważne szczegóły zwiększające komfort dziecka to m.in.: gwarancja prywatności (dźwiękoszczelne drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innymi pomieszczeniami); wyposażenie pokoju zgodnie z potrzebami dziecka, zapewniające bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne dziecka w trakcie przesłuchania, wykorzystanie neutralnych kolorów i mebli zapewniających dziecku wygodę (dwa rozmiary stołów i krzeseł, sofa lub fotel, miękki dywan); wyposażenie pokoju w materiały i sprzęty przydatne przy pozyskiwaniu informacji od dziecka (kredki, papier, lalki itp.).

6. Zeznania / oświadczenia dzieci

- 126.** Kwestia pozyskiwania zeznań / oświadczeń dzieci zdecydowanie nie jest prosta. Ponieważ w tym obszarze sformułowanych zostało niewiele norm (takich jak wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach z udziałem małoletnich ofiar lub świadków przestępstw)¹⁰⁰, stwierdzono konieczność zajęcia się tymi zagadnieniami. Podczas przeprowadzania takich przesłuchań obejmujących zeznania i dowody potrzebne są bowiem praktyczne wytyczne.
- 127.** Jak wskazano w wytycznej nr 64, przesłuchania takie powinny być w miarę możliwości przeprowadzane przez przeszkolonych specjalistów. W tym samym kontekście wytyczna nr 66 zawiera następujące zalecenie: jeżeli konieczne jest przeprowadzenie co najmniej dwóch przesłuchań, powinna je w miarę możliwości przeprowadzić ta sama osoba w celu utrzymania poczucia ciągłości i zaufania; liczba przesłuchań powinna być jednak ograniczona do minimum (wytyczna nr 67).
- 128.** Z oczywistych względów należy poczynić szczególne przygotowania do pozyskiwania zeznań, zwłaszcza w przypadku dzieci będących ofiarami, tak by odbywało się to w jak najbardziej sprzyjających warunkach. Praktyki takie mogą obejmować zeznania transmitowane łącznie audio, wideo lub telewizyjnymi, podobnie jak składanie zeznań specjalistom przed rozprawą, unikanie kontaktu wzrokowego i innego między dzieckiem a domniemanym sprawcą (wytyczna nr 68) lub składanie zeznań bez obecności domniemanego sprawcy (wytyczna nr 69). W niektórych przypadkach, takich jak wykorzystywanie seksualne, nagrywanie zeznań na wideo może się jednak okazać dla ofiar traumatyczne. Konieczne jest zatem dokonanie oceny potencjalnej szkodliwości lub ryzyka wtórnej wiktyimizacji, która może

być skutkiem takich nagrań; należy rozważyć zastosowanie innych metod, takich jak nagrania audio, aby uniknąć traumatycznych przeżyć i wtórnej wiktyimizacji.

- 129.** Przepisy proceduralne i ustawodawstwo państw członkowskich są w tym zakresie bardzo zróżnicowane i możliwe jest występowanie mniej surowych zasad składania zeznań przez dzieci. Stosując przepisy dotyczące dowodów i zeznań, państwa członkowskie powinny w każdym razie traktować priorytetowo kwestię dobra dziecka. Przykłady wymienione w wytycznej nr 70 obejmują brak wymogu składania przez dziecko przysięgi lub innych podobnych deklaracji. Celem niniejszych wytycznych nie jest wpłynięcie na gwarantowane prawo do obrony w różnych systemach prawnych; stanowią one jednak zachętę dla państw członkowskich do tego, aby w razie potrzeby dostosować określone elementy zasad dotyczących zeznań w taki sposób, by uniknąć wywoływania dodatkowej traumy u dzieci. Ostatecznie to zawsze sędzia będzie decydował o znaczeniu i wadze wszelkich złożonych zeznań lub dostarczonych dowodów.
- 130.** W wytycznej nr 70 wskazano również, że takie dostosowania do potrzeb dzieci nie powinny same w sobie umniejszać wartości składanych przez dziecko zeznań. Należy jednak unikać przygotowywania dzieci będących świadkami do zeznawania ze względu na ryzyko wywarcia przy tym zbyt dużego wpływu na dziecko. Stworzenie protokołów modelowych przesłuchań (wytyczna nr 71) niekoniecznie powinno być zadaniem sędziów, a raczej krajowych organów sądowych.
- 131.** Wykorzystanie nagrań audio lub wideo na potrzeby zeznań dzieci ma wprawdzie swoje dobre strony, pozwala bowiem uniknąć powracania do często traumatycznych doświadczeń. Jednak w przypadku dzieci, które nie są ofiarami przestępstw, lecz są oskarżone o ich popełnienie, właściwszym rozwiązaniem może okazać się składanie zeznań bezpośrednio przed przesłuchującym sędzią.
- 132.** Jak wskazano wcześniej, wiek nie powinien być barierą dla realizacji prawa dziecka do pełnego uczestnictwa w procedurze sądowej¹⁰¹. Zgodnie z wytyczną nr 73 zeznań dzieci nie należy uważać za nieważne lub niewiarygodne wyłącznie ze względu na ich wiek.

100. Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach z udziałem małoletnich ofiar lub świadków przestępstw (ECOSOC Res 2005/20, z dnia 22 lipca 2005 r.), ust. XI, pkt 30 lit. d.: „[aby] stosowane były procedury cechujące się szczególnym wyczeniem na sprawy dzieci, obejmujące zaprojektowane z myślą o dzieciach pokoje przesłuchań, wprowadzony w tym samym miejscu interdyscyplinarny ośrodek świadczący pomoc dzieciom, które są ofiarami przestępstw, zmodyfikowane pomieszczenia sądowe, które uwzględniają dzieci będące świadkami; przerwy podczas składania przez dziecko zeznań; wyznaczanie rozpraw w porach dnia stosownych dla wieku i stopnia dojrzałości dziecka; odpowiedni system zawiadomień, aby dziecko stawiało się w sądzie wyłącznie w razie konieczności, inne odpowiednie metody mające ułatwić dziecku składanie zeznań”. Należy pamiętać, że przedmiotowe wytyczne dotyczą składania zeznań ogólnie, a nie tylko w przypadku postępowania karnego.

101. *Ibid.*, ust. VI pkt 18.

133. Jeśli dziecko ma zostać poproszone o składanie zeznań w sprawie rodzinnej lub wyrazi takie życzenie, należy w odpowiedni sposób uwzględnić potencjalne konsekwencje wynikające z jego trudnej sytuacji w rodzinie i wpływ, jakie takie zeznania mogą mieć na obecne i przyszłe relacje. Należy dołożyć wszelkich starań, aby uświadomić dziecku skutki takiego zeznania oraz udzielić mu wsparcia w składaniu zeznań przy wykorzystaniu opisanych powyżej metod.

Trybunał uznał szczególne cechy postępowań dotyczących przestępstw seksualnych. W sprawie *S.N. przeciwko Szwecji* Trybunał stwierdził: „Takie postępowania są często postrzegane jako bolesne doświadczenie dla ofiary, w szczególności gdy ta ostatnia jest konfrontowana z oskarżonym wbrew jej woli. Te szczególne cechy są jeszcze bardziej znaczące w sprawie dotyczącej osoby nieletniej. Oceniając kwestię zapewnienia oskarżonemu rzetelnego postępowania w takich sprawach, należy mieć na względzie prawo do poszanowania życia prywatnego ofiary. Dlatego Trybunał zgadza się, że w postępowaniach karnych dotyczących wykorzystywania seksualnego mogą być podejmowane pewne środki w celu ochrony pokrzywdzonych, jeżeli środki te mogą być pogodzone z odpowiednim i skutecznym korzystaniem z prawa do obrony”¹⁰².

W tej samej sprawie zwrócono również uwagę na możliwy naprowadzający charakter niektórych pytań. W celu uniknięcia ich negatywnych skutków można skorzystać z pomocy biegłych psychologów sądowych posiadających odpowiednią wiedzę i przeszkolenie¹⁰³.

W sprawie *W.S. przeciwko Polsce* Trybunał zasugerował możliwe sposoby sprawdzenia wiarygodności małoletniej pokrzywdzonej i zasugerował, że można było tego dokonać w sposób mniej inwazyjny niż poprzez bezpośrednio przesłuchanie. Można byłoby to zrobić z użyciem bardziej wyrafinowanych metod, takich jak przesłuchanie dziecka w obecności psychologa z zadawaniem pytań przedłożonych pisemnie przez obronę albo w pomieszczeniu umożliwiającym skarżącemu lub jego obrońcy pośrednią obecność w czasie takiego przesłuchania, poprzez połączenie wideo lub lustro weneckie¹⁰⁴.

102. Europejski Trybunał Praw Człowieka (pierwsza sekcja), wyrok z dnia 2 lipca 2002 r., *S.N. przeciwko Szwecji*, nr 34209/96, pkt 47.

103. *Ibid*, pkt 53.

104. Europejski Trybunał Praw Człowieka (czwarta sekcja), wyrok z dnia 19 czerwca 2007 r., *W.S. przeciwko Polsce*, nr 21508/02, pkt 61.

E. Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku po postępowaniu sądowym

134. Efekt wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku po postępowaniu sądowym można osiągnąć przy zastosowaniu wielu środków. Pierwszy z nich to przekazanie i wyjaśnienie dziecku wydanego orzeczenia lub wyroku (wytyczna nr 75). Informacje te należy uzupełnić o wyjaśnienie ewentualnych działań, jakie można podjąć, w tym odwołania lub wykorzystania niezależnych mechanizmów rozpatrywania skarg. Powinien tego dokonać przedstawiciel dziecka, tj. prawnik, kurator procesowy lub przedstawiciel prawny, w zależności od systemu prawnego. Przedstawiciele ci są wskazani w wytycznych nr 75, 77 i 81.

135. W wytycznej nr 76 zalecono niezwłoczne podejmowanie kroków mających na celu ułatwienie wykonania orzeczeń/wyroków dotyczących dzieci lub mających na nie wpływ.

136. W wielu przypadkach, w szczególności w sprawach cywilnych, wyrok nie oznacza ostatecznego rozwiązania konfliktu lub problemu; dobrym przykładem są tu sprawy rodzinne, których dotyczą wytyczne nr 78 i 79. W tym szczególnie delikatnym obszarze należy stosować jasne zasady unikania siły, przymusu lub przemocy przy wykonaniu na przykład ustaleń dotyczących odwiedzin, tak aby unikać dodatkowej traumatyzacji. Dlatego też lepszym rozwiązaniem jest kierowanie rodziców do służb zajmujących się mediacją lub ośrodków zapewniających neutralne spotkania w celu zakończenia sporu, a nie wykonywanie orzeczeń sądu przez policję. Jedynym wyjątkiem jest zagrożenie dobrostanu dziecka. Dużą rolę dla ochrony dobra dziecka na dalszych etapach konfliktów rodzinnych mają również inne służby, takie jak ośrodki poradnictwa rodzinnego.

W postępowaniach dotyczących egzekwowania orzeczeń w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, takich jak prawo do kontaktów lub pieczy nad dzieckiem, Trybunał wielokrotnie stwierdzał, że decydujące znaczenie ma kwestia, czy do celów ułatwienia egzekwowania orzeczeń organy krajowe podjęły wszelkie niezbędne kroki, jakich można racjonalnie oczekiwać w okolicznościach danej sprawy.

W Austrii „Besuchsaft” daje dzieciom możliwość pozostania w kontakcie – w bezpiecznym i zapewniającym wsparcie otoczeniu – z obydwójmiem rodziców po rozwodzie lub separacji. Prawo do kontaktów z dzieckiem może być realizowane w specjalnym miejscu pod nadzorem wyszkolonych pracowników, co pozwala uniknąć konfliktów pomiędzy rodzicami przy spotkaniu z dzieckiem. Tego rodzaju spotkania pod nadzorem może nakazać sąd, może o nie również wnioskować jedno lub oboje rodziców. Najważniejszy jest tu dobrostan dziecka i zapobieganie angażowaniu go w konflikt między rodzicami.

137. Wytyczne nr 82 i 83 dotyczą dzieci będących w konflikcie z prawem. Szczególną uwagę zwraca się w takich przypadkach na skuteczną resocjalizację, wagę nieujawniania informacji z rejestrów karnych poza systemem sądownictwa oraz uzasadnione wyjątki od tej istotnej zasady. Wyjątki takie mogą mieć miejsce w przypadku poważnych przestępstw między innymi ze względów bezpieczeństwa publicznego oraz w przypadkach zatrudnienia w pracy z dziećmi. Przykładem może być zatrudnienie osoby skazanej wcześniej za wykorzystanie dziecka. Wytyczna nr 83 ma na celu ochronę wszystkich kategorii dzieci, nie tylko tych w szczególnie trudnej sytuacji.

138. W sprawie *Bouamar przeciwko Belgii* Trybunał rozpatrywał przypadek nieletniego przestępcy, którego dziewięciokrotnie umieszczano w więzieniu dla osób dorosłych. Choć umieszczanie małoletnich w więzieniach dla osób dorosłych było wówczas dopuszczalne w świetle prawa ochrony dzieci i młodzieży, Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził: „dziewięć nakazów umieszczenia w więzieniu, traktowanych łącznie, było niezgodne z art. 5 ust. 1 lit. d). Wielokrotne zatrzymanie powodowało, że każdy kolejny nakaz pozbawienia wolności był coraz mniej „zgodny z prawem” na podstawie art. 5 ust. 1 lit. d), szczególnie że Rada Koronna nigdy nie wszczęła postępowania karnego przeciwko skarżącemu w odniesieniu do stawianych mu zarzutów”¹⁰⁵.

105. Europejski Trybunał Praw Człowieka (izba), wyrok z dnia 29 lutego 1988 r., *Bouamar przeciwko Belgii*, nr 9106/80, pkt 52-53.

Brytyjska fundacja Barnardo’s stworzyła Służbę na rzecz Wsparcia Dzieci (Children’s Advocacy Service) przeznaczoną dla dzieci i młodzieży przebywających w licznych instytucjach dla nieletnich przestępców na całym terytorium Wielkiej Brytanii; służba zapewnia im niezależne wsparcie, udzielając pomocy w sprawach związanych z dobrostanem, opieką, leczeniem i planowaniem przeniesienia w trakcie pobytu w placówkach. W ciągu tygodnia po umieszczeniu w placówce organizowane są spotkania w cztery oczy z młodymi ludźmi; młodzi ludzie mogą ponadto kontaktować się ze służbą lub korzystać z bezpłatnego telefonu zaufania. Służba pomaga młodym ludziom zrozumieć system i nawiązywać kontakt z odpowiednimi specjalistami, którzy mogą pomóc im rozwiązać ich problemy.

V. Promowanie innych działań przyjaznych dziecku

139. Oczywiście jest, że realna poprawa w obszarze praw dzieci i wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku wymaga aktywnego podejścia ze strony państw członkowskich Rady Europy, które zachęca się do wprowadzania szeregu różnych środków.

140. Działania w lit. a.–d. mają zachęcać do podejmowania badań w tym obszarze, wymiany dobrych praktyk, współpracy i działań w zakresie podnoszenia świadomości, w szczególności poprzez tworzenie przyjaznych dziecku wersji instrumentów prawnych. Wyrażają one również wsparcie dla sprawnego funkcjonowania biur informacji na temat praw dzieci.

141. Inwestowanie w edukację na temat praw dziecka oraz rozpowszechnianie informacji o tych prawach to nie tylko obowiązek wynikający z Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka¹⁰⁶, ale również środek zapobiegawczy w stosunku do naruszania praw dzieci. Znajomość praw to podstawowy warunek umożliwiający ich realizację i rozpoznawanie przypadków ich naruszania lub potencjalnego naruszania¹⁰⁷.

106. Artykuł 42: „Państwa-Strony zobowiązują się szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach, i to zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki”.

107. Zob. również Berro-Lefèvre, *op. cit.*, s. 74–75.

Wiele organizacji przygotowuje przyjazne dziecku wersje Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka i innych stosownych dokumentów dotyczących praw dzieci. Przykładem jest tu przyjazna dziecku wersja Wytycznych Narodów Zjednoczonych dotyczących wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, przygotowana przez UNICEF i Biuro NZ ds. Narkotyków i Przystępczości

- 142.** Środki przewidziane w lit. *e.-g.* mają na celu ułatwienie dzieciom dostępu do sądów i mechanizmów rozpatrywania skarg i wskazują szereg działań, jakie można podjąć w tym obszarze (powołanie wyspecjalizowanych sędziów i prawników, ułatwienie zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego i niezależnych organów na poziomie krajowym, regionalnym i powszechnym). Państwa powinny przewidzieć tu możliwość wykorzystania skarg zbiorowych. Dobrym przykładem w przypadku mechanizmu skarg zbiorowych zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej (ETS nr 163) jest jego dostępność, brak wymogu pojedynczej ofiary oraz brak wymogu wyczerpania środków krajowych. Powinna istnieć możliwość składania skarg lub wszczynania procedur w imieniu konkretnego dziecka przez rzeczników praw dziecka, organizacje pozarządowe zajmujące się prawami dzieci, służby socjalne itp.
- 143.** Warto zauważyć, że również na poziomie międzynarodowym promowane są nowe strategie, takie jak wspomniana wcześniej kampania dotycząca procedury skarg w ramach Konwencji o prawach dziecka.
- 144.** W lit. *h.-i.* skoncentrowano się na potrzebie wprowadzenia właściwych środków w obszarze edukacji, szkoleń i podnoszenia świadomości, zaś w lit. *j.-k.* wyrażono wsparcie dla odpowiednich wyspecjalizowanych struktur i usług.

VI. Monitorowanie i ocena

- 145.** Zachęca się państwa członkowskie do wprowadzania szeregu środków mających na celu realizację niniejszych wytycznych. Należy zadbać o

ogólne rozpowszechnienie tych wytycznych we wszystkich instytucjach odpowiedzialnych za ochronę praw dzieci lub zaangażowanych w nią w inny sposób. Jedną z możliwości jest rozpowszechnienie wytycznych w wersji przyjaznej dziecku.

- 146.** Państwa członkowskie powinny również zapewnić przeprowadzenie przeglądu krajowych przepisów, strategii i praktyk w świetle niniejszych wytycznych oraz wprowadzić okresowe przeglądy metod pracy w tym obszarze. Zachęca się je także do sformułowania konkretnych środków umożliwiających realizację idei i treści wytycznych.
- 147.** W tym kontekście szczególne znaczenie dla promowania i monitorowania realizacji wytycznych ma utrzymanie lub stworzenie ram, w tym co najmniej jednego niezależnego mechanizmu (takiego jak rzecznik praw obywatelskich lub rzecznik praw dziecka).
- 148.** Ponadto oczywistym jest fakt, że aktywną rolę w procesie monitorowania należy przyznać organizacjom społeczeństwa obywatelskiego, instytucjom i organom promującym prawa dzieci i chroniącym te prawa.

Sales agents for publications of the Council of Europe

Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
1-5369 Canotek Road
CA-OTTAWA, Ontario K1J 9J3
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000, SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskiftet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tél.: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
http://www.ladocumentationfrancaise.fr

Librairie Kléber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

GERMANY/ALLEMAGNE AUSTRIA/AUTRICHE

UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6
DE-53175 BONN
Tel.: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
http://www.uno-verlag.de

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obrocnow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Livraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
PT-1200-094 LISBOA
Tel.: +351 21 347 42 82 / 85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
http://www.livrariaportugal.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul.
RU-101000 MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SPAIN/ESPAGNE

Díaz de Santos Barcelona
C/ Balmes, 417-419
ES-08022 BARCELONA
Tel.: +34 93 212 86 47
Fax: +34 93 211 49 91
E-mail: david@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

Díaz de Santos Madrid
C/Albasanz, 2
ES-28037 MADRID
Tel.: +34 91 743 48 90
Fax: +34 91 743 40 23
E-mail: jpinilla@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel.: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: http://book.coe.int

Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom i ich uzasadnienie zostały przyjęte przez Radę Europy w 2010 r. Wytyczne są oparte na istniejących standardach międzynarodowych i europejskich, w szczególności Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka oraz Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, i mają na celu zagwarantowanie dzieciom skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości i odpowiedniego traktowania przez wymiar sprawiedliwości. Mają zastosowanie do wszystkich okoliczności, w których dzieci mogą – z różnych przyczyn i w różnych rolach – mieć kontakt z systemem sądownictwa karnego, cywilnego lub administracyjnego. Przywołuje się w nich i promuje zasady związane z dobrem dziecka, opieką i szacunkiem, możliwością uczestnictwa, równym traktowaniem i rządami prawa. Wytyczne dotyczą takich kwestii, jak prawa do informacji, reprezentacji i uczestnictwa, ochrona prywatności, bezpieczeństwo, multidyscyplinarne podejście i szkolenie, zabezpieczenia na wszystkich etapach postępowania i pozbawienie wolności.

Zachęca się wszystkie 47 państw członkowskich Rady Europy do tego, by dostosowały swoje systemy prawne do szczególnych potrzeb dzieci, zmniejszając dystans między zasadami przyjętymi na poziomie międzynarodowym a rzeczywistością. W tym celu w uzasadnieniu przedstawiono przykłady dobrych praktyk i zaproponowano rozwiązania mające zlikwidować prawne i praktyczne niedociągnięcia w obszarze wymiaru sprawiedliwości dotyczącego dzieci.

Wytyczne stanowią integralną część strategii Rady Europy dotyczącej praw dzieci oraz jej programu „Budowanie Europy dla dzieci i z dziećmi”. Planuje się zrealizowanie w państwach członkowskich szeregu działań w obszarze promocji, współpracy i monitorowania w celu zapewnienia efektywnego wdrażania wytycznych z korzyścią dla wszystkich dzieci.

Rada Europy liczy 47 państw członkowskich i obejmuje praktycznie cały kontynent europejski. Jej celem jest rozwój wspólnych zasad demokratycznych i prawnych opartych na Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz na innych tekstach dotyczących ochrony osób. Od momentu powołania w 1949 r. w następstwie doświadczeń II wojny światowej Rada Europy jest symbolem pojednania.

Publications Office

Publishing
Editions

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

ISBN 978-92-79-27702-3

9 789279 277023

doi:10.2838/12774
DS-31-12-365-PL-N

ISBN 978-92-871-7581-6

9 789287 175816

€15/US\$30